

Elisa Ahonen

**SUKUPUOLELLE EPÄTYYPILLINEN KOULUTTAUTUMINEN
AMMATTIKORKEAKOULUOPISKELIJOIDEN KOKEMANA**

ITÄ-SUOMEN YLIOPISTO

Filosofinen tiedekunta

Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma

Huhtikuu 2020

ITÄ-SUOMEN YLIOPISTO

Tiedekunta Filosofinen tiedekunta		Osasto Kasvatustieteen ja psykologian laitos		
Tekijä Elisa Ahonen				
Työn nimi Sukupuolelle epätyypillinen kouluttautuminen ammattikorkeakouluopiskelijoiden kokemana				
Pääaine	Työn laji		Päivämäärä	Sivumäärä
Kasvatustiede, ohjaus	Pro gradu -tutkielma	x	27.4.2020	59 + 7
	Sivuainetutkielma			
	Kandidaatin tutkielma			
	Aineopintojen tutkielma			
Tiivistelmä				
<p>Tässä laadullisessa pro gradu -tutkielmassa tutkitaan sukupuolelle epätyypillistä kouluttautumista sekä koulutukseen hakeutumisen että opintoihin ja työelämään osallistumisen näkökulmista. Suomen työmarkkinoiden jakautuessa yhä vahvasti naisten ja miesten aloihin on tärkeää tutkia tarkemmin sitä, mitkä tekijät koetusti haastavat tai edistävät yksilöiden halua ja kykyä suuntautua ”toisen sukupuolen ammatteihin”. Tutkielman tulokset tarjoavat ohjaajille, opettajille ynnä muille nuorten elämässä mukana oleville aikuisille hyödyllistä tietoa siitä, miten sukupuolitietoisesti toimien voidaan tukea myös valtavirrasta poikkeavia (ura)suunnitelmia. Tutkielma on toteutettu osana SetSTOP -hanketta, jossa on tuotettu tasa-arvoisuuden edistämiseen tarkoitettuja oppisisältöjä ohjauksen koulutukselle sekä opettajankoulutukselle.</p> <p>Tutkimusaineisto koostuu yhteensä viidestä mies- ja naisainokaiselle teetetyistä, kerronnallisesta yksilöhaastattelusta. Määrästään huolimatta aineisto on suhteellisen monipuolinen, koska haastatellut ainokaiset ovat eri ammattikorkeakouluista sekä koulutusaloilta. Aineisto on kerätty aikavälillä marraskuu 2018 – maaliskuu 2019, ja se on käsitelty sittemmin käyttämällä aineistolähtöistä, temaattista sisällönanalyysia.</p> <p>Tulosten mukaan nuorten koulutusvalinnat pohjautuvat pitkälti varhaisimpiin elämäkokemuksiin, joita esimerkiksi harrastukset ja koulu ovat heille mahdollistaneet. He ottavat tarvitsemansa määrän apua vastaan läheisiltään, toisin sanoen vähemmän ohjaustyötä tekeviltä. Nuoruuden ja aikuisuuden välimaastoon sijoittuvien valintojen tekeminen on toisinaan haasteellista johtuen nuorten ammatteja koskevan tiedon kapeudesta ja yksinkertaistavista mielikuvista. Epätyypillisen valintansa ohella on kunkin totuttava ainokaisuutensa, joka toisaalta voi helpottaa riittävän varhain tehtyjen, toisenlaisten valintojen ja toisen sukupuolen kanssa lähentymisen seurauksena. Yleisesti ottaen ainokaiset kokevat yhteenkuuluvuutta korkeakouluikäisissä opinto- ja työyhteisöissään, vaikkakin suhteet muihin ainokaisiin ovat hyödyllisiä ja merkityksellisiä. Opinnoissa ja työelämässä ainokaiset kohtaavat vaihtelevissa määrin eriäviä odotuksia ja kohtelua, joita he kukin käsittelevät parhaansa mukaan. Lisäksi tulokset antavat selkeitä viitteitä siitä, miten tärkeää on pitää huolta henkilöstön sukupuolitietoisesta osaamisesta, tuettava ainokaisia ja seurattava heidän hyvinvointia.</p>				
Avainsanat Segregaatio, koulutusvalinta, sukupuoli, ainokainen, ammattikorkeakoulu				

UNIVERSITY OF EASTERN FINLAND

Faculty Philosophical Faculty		School School of Educational Sciences and Psychology		
Author Elisa Ahonen				
Title Untypical careers of men and women – Experiences from students of Finnish universities of the applied sciences				
Main subject	Level		Date	Number of pages
Education, Career Counselling	Master's thesis	x	27.4.2020	59 + 7
	Minor subject thesis			
	Bachelor's thesis			
	Intermediate studies thesis			
Abstract				
<p>This qualitative Master's thesis examines the untypical careers of men and women from the perspectives of doing educational choices and participating both studies and working life. The subject is still very current especially in Finland where the labor market is strongly divided into half and thus men and women tend to have their own educational and occupational fields. It is crucial to take a closer look at possible factors that either can challenge or encourage one's will and ability to educate itself untypically. The results offer valuable information to career counsellors, teachers plus more significant adults in young people's lives about how they could act gender-sensitively and support the untypical careers too. Master's thesis is also conducted as a part of the SetSTOP project, that has produced material for counseling education and teacher education that aim to increase equality.</p> <p>The research material consists of total five individual, narrative interviews from token men and women who have chosen such unusual career path. Despite its scale, material is quite varied because the interviewed tokens are both from different fields of the education and universities of the applied sciences. The material was collected in November 2018 till March 2019 and it was analyzed by using data-based, thematic content analysis.</p> <p>According to the results, young people base their educational choices on the earliest life experiences that for example hobbies and school have them offered. They also take needed amount of help from their significant others and not so much from career counselors. Doing educational choices in the middle of youth and adulthood is sometimes quite challenging because of their narrow knowledge and superficial mental images about occupations. Similarly, after the untypical choice they must get along with being a token, which can become easier by doing different choices early enough and/or by getting on friendly terms with other gender. In general tokens have a feeling of togetherness during their studies and work life though relations to other tokens are both beneficial and significant. Tokens also occur some differing expectations and treatment, which they handle on their own as well as possible. In addition, the results show how it is important to make sure that staff's gender-sensitive competencies are updated, support tokens and look after their well-being.</p>				
Keywords Segregation, educational choice, gender, token, university of the applied sciences				

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	1
2 KONTEKSTIN KUVAUS JA TEORIATAUSTA.....	4
2.1 Työelämän segregaatio sukupuolittuneiden koulutusvalintojen uusintajana.....	4
2.1.1 Segregaatio Suomessa, sen kehityssuunta ja yhteiskunnallinen merkitys.....	5
2.1.2 Jakojen rakentumisen ja purkamisen limittäisyys, keskiössä sukupuolistereotyytiat.....	8
2.2 Aikuistuva nuori koulutusvalintojen tekijänä.....	9
2.2.1 Suunta kouluttautumiselle nuoruuden ja aikuisuuden välimaastossa	9
2.2.2 Yksilön koulutusvalintojen relationaalisuus, sukupuolittuneisuus ja intersektionaalisuus	11
2.2.3 Ohjauksen merkitys yksilön kouluttautumisessa.....	12
2.3 Moderni uraohjausajattelu, sukupuolen käsite ja sukupuolitietoinen ohjaus	13
2.3.1 Koulutus- ja työurien matsauksesta kohti mosaiikkia	13
2.3.2 Kiistelty ja moninaistuva sukupuoli	14
2.3.3 Sukupuolitietoisuus ohjauksessa, oppilaitosarjessa ja henkilöstön osaamisena	15
3 TUTKIELMAN TEHTÄVÄ.....	17
4 TUTKIELMAN TOTEUTUS.....	19
4.1 Ainokaisten ääni kuuluviin laadullisella tutkimuksella.....	19
4.2 Ainokaisten tavoittaminen ja tutkimusaineiston muodostuminen.....	20
4.3 Kerronnalliset yksilöhaastattelut aineistonkeruutapana	21
4.3.1 Toiminta haastattelutilanteessa.....	22
4.3.2 Elämänviivan piirtäminen suullisen kerronnan tukena.....	23
4.4 Aineistolähtöinen, temaattinen sisällönanalyysi ja tulosten raportointi	24
5 TAITAVAA TASAPAINOTTELUA YKSILÖLLISEN JA YHTEISÖLLISEN PINGOTTAMALLA, SUKUPUOLITTUNEELLA NUORALLA	27
5.1 Nuoret epätyypillisesti suuntautumassa: ”Jotakin tällaisia pieniä juonteita siellä on, joista on ottanut kiinni ja miettinyt sitä valintaa”.....	28
5.1.1 Lähtökohtana lapsuuden ja nuoruuden tarjoumat.....	28
5.1.2 Jalansijana läheisten neuvot ja kannustus (ohjaajat taka-alalla).....	30
5.1.3 Uhkana kiiltokuvamaiset koulutusvalinnat.....	32

5.2 Ainokaiset kouluissa ja työpaikoilla: ”Silloin yleensä menee kaikki asiat hyvin, kun minuun suhtaudutaan silleen ennakkoluulottomasti”	35
5.2.1 Ensiaskelina toistuva toisin tekeminen ja/tai toiseen sukupuoleen tottuminen	35
5.2.2 Turvana opiskelu- ja työyhteisö sekä toinen ainokainen	38
5.2.3 Paineita sukupuolen tarkkailusta	40
5.3 Opettajat ainokaisia kohtaamassa: ”Vaikka kaikki periaatteessa tietää, niin ois se ehkä hyvä ottaa puhuttavaksi jo kouluympäristössä”	44
5.3.1 Toimijuutta rajoittavia, poikkeavuutta alleviivaavia puhetapoja.....	45
5.3.2 Toiseuden tuntemuksia leikinlaskusta	47
6 TULOSTEN YHTEENVETO SEKÄ NÄKÖKULMIA KOSKIEN AINOKAISTEN TUKEMISTA JA SEGREGAATION PURKAMISTA	49
6.1 Varmuutta kokemuksista, kannustuksista ja valintamaisemien katselusta.....	49
6.2 Voimaa toisin tekemisestä, yhteisöistä ja muista ainokaisista, toiveita tarkkailun tasaantumisesta.....	51
6.3 Huolenpitoa henkilöstön sukupuolitietoisesta kohtaamisosaamisesta ja ainokaisten hyvinvoinnista ...	53
7 POHDINTA	55
7.1 Tutkielman eettisyys ja luotettavuus	55
7.2 Tulosten merkittävyys ja jatkotutkimuksellisia ideoita	56
LÄHTEET	60
Liite 1. Haastattelupyynnö	
Liite 2. Pelkistetty haastattelurunko	

1 JOHDANTO

Tässä laadullisessa pro gradu -tutkielmassani tutkin sitä, miten yksilöt päätyvät kouluttautumaan oletulle sukupuolelleen epätyypillisesti. Aiheeni liittyy keskeisesti työelämän segregatioon, jolla muun muassa tarkoitetaan työmarkkinoiden eriytymistä niin sanottuihin miesten ja naisten aloihin. Haastattelemieni ainokaisten (*eng. token*, määrittely esim. Rosabeth Moss Kanter 1993) kohdalla olen erityisen kiinnostunut siitä, millaisia ajatuksia ja kokemuksia heillä on koulutusvalintoihinsa, nykyisiin opintoihinsa ja työelämään osallistumiseensa liittyen. Toteuttamieni kerronnallisten yksilöhaastatteluiden pohjalta kiinnitän huomioni siihen, mitkä tekijät ainokaiset itse mieltävät merkityksellisinä koulutusvalintojen tekemisessä sekä opinnoissa että tulevassa työelämässä. Erityisesti opintojen ja töiden osalta tavoitteeni on lisätä tietoisuutta siitä, millaista ohjausta ja tukea alansa ainokaiset kokevat saavansa ja toisaalta missä käytänteissä olisi parantamisen varaa.

Koska tilastollisesti katsoen Suomi on säilynyt yhtenä eniten segregoituneista maista, on tutkimusaiheeni edelleen ajankohtainen. Tutkielmani liittyy myös osaksi Opetus- ja kulttuuriministeriön rahoittamaa hallituksen SetSTOP-kärkihanketta, jossa on hankeaikana kehitetty sukupuolen sekä muut erot huomioivaa ohjausta ja opinto-ohjaajien koulutusta. Aiemmista lieventämistoimista huolimatta sukupuoliperusteinen eriytyminen maassamme ei ole oleellisesti vähentynyt, vaan päinvastoin osa aloista on nais- ja miesvaltaistunut entisestään (esim. Tilastokeskus 2016). Tutkielmassani huomioinkin parhaani mukaan segregatian kehittymisen moniulotteisuuden, ja jonka vuoksi sen kaikkia syy- ja seuraussuhteita on haastava yksiselitteisesti osoittaa. Lopulta aiheeseen paneutuminen on tärkeää myös

ohjauksen näkökulmasta, vaikkei se yksinään pysty poistamaan yhteiskunnan jähmeitä, segregoivia rakenteita.

Tutkielman kontekstin ja teoriataustan kuvaus on kolmiosainen: ensiksi käyn aiempien tutkimusten ja johtopäätösten avulla läpi työelämän segregatiota niin kehityssuuntansa kuin myös yhteiskunnallisen merkityksensä osalta. Samalla alustan hieman jakojen rakentumisen ja purkamisen välistä yhteyttä, käsittelemällä eritoten sukupuolen moninaisuutta poissulkevia stereotyyppioita. Toiseksi syvennyn yksilön elämänseläntään sekä hänen relationaalisena, sukupuolittuneena ja intersektionaalisena pidettyyn toimijuuteensa siitä näkökulmasta, millaisessa elämänselävaiheessa sekä odotusten ristipaineissa koulutusvalintaansa tekevät nuoret tyypillisesti ovat. Kolmanneksi kuvaan kokoavasti modernia uraohjausajattelua ja tulostenkin kannalta relevantteja sukupuolisensitiivisen ohjauksen periaatteita, jotka toimivat näin ollen myös viitekehystenä tutkielman teon eri vaiheissa.

Laadullisen tutkielman teon tiivistän seuraavasti: kerronnallisten yksilöhaastatteluiden avulla olen kerännyt ainokaisten kokemuksia epätyypillisestä kouluttautumisesta ja sen edistäjistä ja haasteista. Haastatteluiden perustuessa vapaaehtoisuuteen, toki myös aihe ja ainokaisten vähyyden huomioon, on tutkittavien anonymiteetin suojaan kiinnitetty erityistä huolellisuutta. Aineisto on käsitelty ja tulokset saatu käyttämällä aineistolähtöisen, temaattisen sisällönanalyysin keinoja. Tulokset tarjoavat hyödyllistä tietoa sekä ohjaus- ja opetustyötä tekeville että muutoin nuorta tukeville tahoille. Syventyminen ainokaisten jakamien tarinoiden notkelmiin ja myönteisiin käännekohtiin auttavat arvioimaan esimerkiksi sitä, millä tavoin yksittäinen ohjaaja tai opettaja voisi toiminnallaan parhaiten tukea yksilöiden epätyypillistä kouluttautumista. Samaan tapaan voidaan pohtia miten oppilaitosten, muiden ohjausympäristöjen kuin myös esimerkiksi työ- ja harjoittelupaikkojen käytännöt joko vahvistavat tai heikentävät ainokaisten mahdollisuuksia toteuttaa itseään sekä suorittaa loppuun valitsemansa tutkinto. Niin ikään muille ainokaisten elämässä mukana oleville, ”merkittäville toisille” (*eng. significant others*) kuten vanhemmille ja vertaisille on varattu oma paikkansa näiden kysymysten tarkastelussa. Tutkielmassa hahmotankin yksilön kouluttautumisen varsin pitkänä ja laajana prosessina, joka etenee omassa tahdissaan ympäröivien tapahtumien, paikkojen, ihmisten ja saatavilla olevien resurssien yhteissummana.

Johdantoa sekä jo mainittua kontekstin ja teoriataustan kuvausta seuraa luku 3, jossa esittelen tarkemmin tutkielman tehtävän sekä rajatut tutkimuskysymykset. Luvussa 4 puolestaan kuvaan tutkielman toteutusta vaiheittain, aina aineistonkeruun aloituksesta analyysiin ja tulosten raportointiin saakka. Varsinaiset tulokset sijaitsevat luvussa 5, niitä koskeva yhteenveto sekä johtopäätökset luvussa 6, jonka jälkeen luvussa 7 esitän pohdintani tutkielman onnistuneisuudesta ja tulosten merkittävydestä ohjauksen alalla.

2 KONTEKSTIN KUVAUS JA TEORIATAUSTA

Seuraavaksi avaan kontekstia ja teoriataustaa yhteensä kolmessa alaluvussa. Alaluvussa 2.1 määritelen työelämän segregatiota sekä esitän sen eri puolia tilastojen ja tutkimuskirjallisuuden valossa. Alaluvussa 2.2 keskityn aikuistuvan nuoren elämänvaiheeseen ja siihen, miten merkityksellinen asia yksilön asteittain kehittyvä toimijuus on tämän elämänsä suunnanottojen kuten esimerkiksi koulutusvalintojen kannalta. Lopuksi alaluvussa 2.3 kokoan yhteen sitä, miten valtavirrasta poikkeavaa kouluttautumista voisi ymmärtää sekä tukea hyödyntämällä tiettyjä ohjausteorioita.

2.1 Työelämän segregatio sukupuolittuneiden koulutusvalintojen uusintajana

Alojen ja ammattien jakautuminen miesten ja naisten kesken on havaittu jo aikana, kun naiset alkoivat vähitellen siirtyä kodin ulkopuolisiin, palkallisiin töihin. Siirtymän tapahtuessa jonkin verran miehiä myöhemmin, jäi naisten osaksi hakeutua ensi sijassa heikomman miesvallan omaaviin sekä naisiin tuolloin liitettyjen taitojen hyödyntämistä salliviin tehtäviin. Naisvaltaistuneiden alojen arvostus sekä palkkaus ovat jääneet huomattavan alhaisiksi, jonka on arveltu osittain selittävän niiden vetovoimattomuutta miesten näkökulmasta. Jakojen uusiutumista ja jyrkistymistä edelleen nykynuorten valinnoissa on kuitenkin hieman mutkikkaampaa selittää. (Julkunen 2010, 130-132.)

2.1.1 Segregaatio Suomessa, sen kehityssuunta ja yhteiskunnallinen merkitys

Työelämän segregaatio (*engl. occupational segregation / occupational gender segregation*) eli sukupuoliperusteinen eriytyminen on moniulotteinen ilmiö, jonka kaikkia syy- ja seuraussuhteita on usein hankala yksiselitteisesti osoittaa. Muita nimityksiä sille ovat esimerkiksi koulutus- ja työmarkkinoiden segregaatio. Segregaatiosta puhuttaessa on tärkeää erottaa toisistaan horisontaalinen eli koulutus- ja ammattialoihin sekä vertikaalinen eli eri koulutustasoihin ja työasemiin liittyvä eriytyminen (Teräsaho & Keski-Petäjä 2017, 203). Tässä tutkielmassa keskitytään eritoten horisontaaliseen segregaatioon, alojen kahtiajakautumiseen sukupuolen perusteella. Toista tutkielman kannalta tärkeää käsitettä eli sukupuolta olen käsitellyt varsinaisen teorian puolella kohdassa 2.3.2.

Segregaatioita voi lisäksi tarkastella niin sanottujen tasa-ammattien ja niiden määrän kehityksen näkökulmasta. Esimerkiksi Tilastokeskus (2013, 2) määrittää ammatin tasa-ammattiksi, jos eri sukupuolta edustavien osuus kyseisessä ammattiryhmässä toimivista on tasaiset 40-60 prosenttia. Tilastokeskuksen julkaisussa kerrotaan myös se, että esimerkiksi vuonna 2013 yleisimmät tasa-ammattit työntekijämääriensä osalta olivat ammatillisen koulutuksen opettajat, elintarviketeollisuuden prosessityöntekijät sekä mainonnan ja markkinoinnin asiantuntijat.

Havaitusti tasa-ammateissa työskentely on vähentynyt vuosi vuodelta, mikä on yhteydessä alojen jatkuvaan nais- ja miesvaltaistumiseen (Tilastokeskus 2013, 1-2). Vuonna 2014 naisvaltaisimpiin toimialoihin lukeutuivat terveys- ja sosiaalipalvelut (naisten osuus 86,7 %), majoitus- ja ravitsemistointi (69,0 %) sekä koulutus (67,8 %). Miesvaltaisimpia aloja puolestaan olivat rakentaminen (mies-ten osuus 92,1 %), kuljetus ja varastointi (77,5 %), teollisuudesta sähkö-, lämpö-, vesi- ja jätehuolto (75,4 %), maa-, metsä- ja kalatalous sekä kaivostoiminta (74,1 %) sekä informaatio ja viestintä (68,6 %). Kahtiajako ilmenee myös nuorten toiveammateissa sekä loppuun suoritetuissa keski- ja korkeasteen tutkinnoissa (Teräsaho & Keski-Petäjä 2017; Tilastokeskus 2016, 28-33, 46). Yhteenvetona voidaan todeta, ettei tiettyjä kouluttautumiseen vaikuttavia sukupuolistereotyyppioita ole onnistuttu vielä tarpeeksi murtamaan (Euroopan Komissio 2017, 53; Lahtinen 2019; Teräsaho & Keski-Petäjä 2017, 205-207). Lisäksi vaikka työelämän muutokset tuottavat aika ajoin uusia, sukupuolen näkökulmasta neutraaleja ammatteja, myös ne ovat vaarassa leimautua pian ”sopivammaksi” toiselle sukupuolista. Esimerkiksi teknologia-alan tehtävät mielletään usein ”luonnostaan teknisesti ja

matemaattisesti taitavien” poikien ja miesten alueeksi. (Heppner 2013, 191; Julkunen 2010, 132.) Esimerkki tällaisesta leimautuneesta koulutuksesta sisältyy myös itse keräämäni aineistoon (ks. luku 4).

Monien mielikuvissa Suomi näyttäytyy hyvinvoinnin ja tasa-arvon mallimaana, jonka puolesta puhuu muun muassa perustuslain sisältämä toteamus ihmisten yhdenvertaisuudesta. Tasa-arvoasioita edelleen tarkentavaan lainsäädäntöön kuuluvat laki miesten ja naisten välisestä tasa-arvosta, koulutusta ja työelämää säätelevät lait sekä kaikkein tuoreimpana yhdenvertaisuuslaki. (Kuusi, Jakku-Sihvonen & Koramo 2009, 13.) Niin ikään on olemassa erilaisia valtionrajat ylittäviä sopimuksia, joilla on haluttu lisätä sopimusvaltioiden sitoumusta haitalliseksi katsottujen ilmiöiden kuten segregaaation lieventämiseen (Euroopan Komissio 2017, 53). Täten Suomeen on luotu ainakin näennäistä pohjaa tasa-arvon edistämiseksi, ja jonka suureksi ylpeyden aiheeksi on noussut yksilöiden tasa-arvoisia mahdollisuuksia lisäävä, maksuton sekä kaikkien ulottuvilla oleva koulutus. Kuitenkin kuten esimerkiksi Päivi Siivonen (2016, 382) puheenvuorollaan huomauttaa, ei koulutusjärjestelmämme ole pysyväislaatuisesti ”onnistunut poistamaan koulutettavuuden suhteen rakentuvia sosiaalisia eroja eli sosiaalisesti rakentuneita tulkintoja siitä, keihin koulu vaikuttaa ja keitä siis kannattaa kouluttaa”. Monet segregaaation ongelmakohtista verhoutuvatkin yhteiskunnassa vallitseviin, eriarvoistaviin käytäntöihin ja rakenteisiin.

Segregatio Suomessa on säilynyt poikkeuksellisen vahvana myös muihin EU-maihin verrattuna. Tämän tuo ilmi esimerkiksi Euroopan komissio, joka tutkii viiden vuoden välein jäsenvaltiomaissa esiintyvän segregaaation syvyyttä ja laatua, kuvaten olematonta segregatiota luvulla nolla sekä totaalista segregatiota luvulla 50 (ks. taulukko 1). Tässä vertailussa Suomi sijoittuukin yhdeksi eniten segregoituneista EU-maista yhdessä Viron ja Slovakian kanssa. Johtopäätökset tuottavatkin painavan syyn tutkia segregaaation vaikutuksia yksilöllisissä elämäntilanteissa myös ohjauksen näkökulmasta.

TAULUKKO 1. Segregaatio EU-maissa vuosina 2005, 2010 ja 2015. Lähde: Euroopan komissio 2017, 57

	Gender segregation in occupations			Gender segregation in sectors		
	2005	2010	2015	2005	2010	2015
EU27	24,8	24,9	24,3	17,8	19,1	18,9
EU28		24,9	24,3		19,1	18,9
Austria	26,4	25,9	27,4	19,0	19,3	19,4
Belgium	25,4	25,4	26,4	17,5	19,5	20,2
Bulgaria	27,8	28,9	28,6	19,2	21,1	21,9
Croatia	27,7	28,0	28,2	18,5	20,6	21,0
Cyprus	29,9	28,9	28,9	20,0	20,0	19,5
Czech Rep.	28,4	28,3	28,2	19,1	20,9	21,5
Denmark	26,8	25,7	24,9	18,8	19,5	19,2
Estonia	30,0	30,6	30,9	24,2	25,7	25,0
Finland	29,3	28,6	27,5	22,2	23,7	23,8
France	26,3	26,1	25,9	17,3	19,1	18,7
Germany	26,2	26,1	25,3	18,2	19,4	19,5
Greece	22,4	21,9	19,0	16,0	16,1	13,5
Hungary	28,6	27,7	28,0	19,8	20,7	20,5
Ireland	27,4	26,2	26,2	22,6	21,2	21,3
Italy	23,6	24,7	24,8	17,8	19,7	19,5
Latvia	27,9	28,0	28,9	21,6	24,2	24,8
Lithuania	27,0	28,8	28,2	22,0	22,0	22,4
Luxembourg	26,4	23,4	23,0	17,4	16,0	15,8
Malta	23,3	24,0	24,9	15,5	16,3	17,2
Netherlands	26,1	25,0	24,9	17,6	19,4	18,1
Poland	25,2	26,0	26,9	18,8	20,5	21,5
Portugal	26,0	26,4	25,7	20,3	21,2	21,1
Romania	19,3	22,0	23,0	14,9	16,7	18,1
Slovakia	29,6	31,1	29,5	22,5	25,2	23,6
Slovenia	27,3	25,8	26,2	18,0	19,0	19,5
Spain	26,5	26,5	25,2	20,3	20,4	19,4
Sweden	27,2	26,1	25,0	21,5	21,5	20,6
UK	25,9	24,4	23,4	18,6	19,4	18,4

Source: Eurostat, Labour Force Survey

Segregaation lieventämiseksi on aikojen saatossa keksitty hyvin moninaisia perusteluita. Ensimmäinen lieventämisen on uskottu positiivisesti lisäävän yhteiskunnan mahdollisuuksia hyödyntää yksilöidensä todellinen osaaminen, siis kunkin sukupuoleen katsomatta. Samoin sen on ajateltu helpottavan työvoimapolua tietyillä aloilla alueilla. Tällaiset kykyjen ja työvoiman optimaaliseen käyttöön vetoavat argumentit ovat varsin taloudellisia, sillä tasa-arvon periaatteellista edistämistä ei useimmiten ole nähty riittävän painavana syynä toimia. Toisaalta on kuitenkin pohdittu esimerkiksi sitä, miten

eri alojen ja asemien tasaisempi jakautuminen auttaisi yhteiskuntaa edustamaan itseään sekä jäseniään nykyistä paremmin. (Euroopan komissio 2017, 53; Julkunen 2010, 137-138.) Lopulta segregaa-tion lieventymisen ja siten yksilöiden valinnanmahdollisuuksien laajentumisen voisi katsoa kääntyvän voitoksi sekä mikro- että makrotasolla.

2.1.2 Jakojen rakentumisen ja purkamisen limittäisyys, keskiössä sukupuolistereotypiat

Edellä todetusti sukupuolittuneiden valintojen jatkuva uusiutuminen herättää aiheellista ihmetystä. Useat tutkimukset puoltavatkin väitettä siitä, että sukupuoli on yhä varsin merkityksellinen tekijä yksilön elämänsuunnan suuntaamisen, esimerkiksi koulutus- ja työuraa koskevien päätösten tekemisen kannalta. Suunnanottojen mahdollisia hidasteita kuten stereotyyppisiä, ahtaita sukupuolirooleja ja seksuaalista häirintää kohtaavat sekä naiset että miehet, mistä muun muassa Heppner (2013, 187-189) ja Juutilainen (2003b, 91) asiaankuuluvasti muistuttavat. Yhteiskunnassa ylläpidetyt, enemmän tai vähemmän piiloiset sukupuolinormit voivatkin kielteisessä mielessä rajata yksilön kokemusta omista valinta- ja toimintamahdollisuuksista. Lisäksi normeista poikkeaminen voi olla yksilölle sitäkin haastavampaa, jos hän kannustuksen sijaan saa osakseen merkittävää vastustusta. (Aarnipuu 2008, 66-67; Heppner 2013, 187-191; Julkunen 2010, 130-131; Nummenmaa 1992; Ojala, Palmu & Saarinen 2009, 27.)

Käsitykset eri sukupuolille ominaisista kyvyistä kuin myös työnkuvista ovat sosiaalisesti ja kulttuurisesti rakennettuja. Perinteisessä jaossa naiset on nähty erityisesti siivoojina, ruoan laittajina ja hoidon antajina, kun taas miesten on uskottu hallitsevan koneet, rahan teon sekä johtamisen (Julkunen 2010, 131). Vakiintuneiden jakojen horjuttaminen on sikäli haastavaa, että niillä on tapana siirtyä sukupolvelta toiselle osin tiedostamattomasti. Esimerkiksi kodin ja/tai koulun sukupuolittuneet kasvatuskäytännöt ovat omiaan ohjaamaan yksilöä lapsesta lähtien tiettyyn tarkkarajaiseen tyytyteen/poikuuteen, ja jolle perustaen esimerkiksi yhdenlaiset uratoiveet nähdään helposti toisia soveliaampina ja saavutettavina. (Aarnipuu 2008, 66-67; Siivonen 2016, 383; Teräsaho & Keskipetäjä 2017, 204.) Voisikin sanoa, että nämä yhteisöllisesti luodut sekä ylläpidetyt stereotypiat saavat helposti itseään toteuttavien ennustusten vaikutuksen. Merkityksellisintä ilmiössä lienee kuitenkin se, miten liioittelevat stereotypiat hyvin tiedostavat ja korkeastikin koulutautuneet yksilöt voivat olla silti alttiina niiden haittavaikutuksille (Heppner 2013, 190). Onkin todettava, että stereotyyppien

tiedostamisen rinnalle on tuotava myös niiden aktiivista kyseenalaistamista ja purkamista, esimerkiksi osana opinto- ja uraohjausta.

Vaikka ”toisen sukupuolen ammatteihin” suuntautumista tapahtuu nykyään useammin, on sen eteen vielä paljon tehtävissä. Näyttävästä sparrauksesta huolimatta esimerkiksi STEM-urille (*eng. science, technology, engineering, mathematics*) hakeutuvien naisten osuus on suhteessa miehiin yhä häviävän pieni. Sen sijaan miehille kohdistettuja, esimerkiksi sosiaali- ja terveysaloille rohkaisevia toimia on nähty vieläkin harvemmin (Lahtinen & Vieno 2019, 35; Ojala ym. 2009, 25). Muun muassa tämä voi selittää sitä, miten tietyt alat rajautuvat varsin herkästi pois miesten vaihtoehdoista, kun taas naisilla on enemmän liikkuvuutta valintansa suhteen (Heppner 2013, 189). Onkin pidettävä mielessä, miten toisenlaisia uratarinoita esiin nostavat, aloihin liittyvää spesifiä tietoa ja omakohtaisia kokemuksia tarjoavat hankkeet sekä kampanjat voivat merkittäväällä tavalla laajentaa yksilöiden alkupe räisiä suunnitelmia.

2.2 Aikuistuva nuori koulutusvalintojen tekijänä

Tässä alaluvussa perehdyn aikuistuvan nuoren elämänvaiheeseen ja koulutusvalintojenkin kannalta olennaiseen, kehittyvään toimijuuteen. Toimijuutta määrittelen kolmesta varsin tärkeästä, myös tutkielman teossa huomioidusta näkökulmasta, joita ovat relationaalisuus, sukupuolittuneisuus ja intersektionaalisuus. Lisäksi selvennän opinto- ja uraohjauksen merkitystä yksilöiden kouluttautumisten tukemisessa.

2.2.1 Suunta kouluttautumiselle nuoruuden ja aikuisuuden välimaastossa

Klassiset, länsimaiset kehitysteoriat kuvaavat tietyn peruskaavan mukaan etenevää elämäntulkua, jonka aikana yksilön on määrä suoriutua tietyistä kehitystehtävistä ennen seuraavia (Kidd 2006, 33-37; Nurmi 2014; Sugarman 2004, 24-28). Nuoriin oman elämänsä toimijoina kohdistuukin uusia ja aiempaa mittavampia vaatimuksia sitä mukaa, mitä lähempänä he juridista täysi-ikäisyyttä ovat. Tyyppillisesti välivaihe nuoruudesta aikuisuuteen on yksilöille tärkeää identiteetin paikantamisen aikaa,

koska silloin he pohtivat ja tekevät erityisen painavia, elämää pidemmällä tähtäimellä määrittäviä valintoja koskien esimerkiksi jatko-opintoja ja tulevaa ammattia. (emt; Aaltonen & Lappalainen 2013, 110-111; Vanhalakka-Ruoho 2016.) Osalle peruskoulun päättävistä nuorista valinta toisen asteen opinnoista on sujuvampi ja harkitumpi, kun taas toisille se voi olla enemmän pulmallinen. Peruskoulun päätyttyä nuoret jatkavat pääasiassa joko suunnitelmiansa mukaisesti ammatillisiin opintoihin, lukioon tai kaksoistutkintoa suorittamaan, kun taas osa hakeutuu lukioon saadakseen lisäaikaa pohtia ammatillisia kiinnostuksiaan (Vanhalakka-Ruoho 2016, 1). Huomionarvoisesti usein sekä peruskoululaisten ainevalinnat että yhdeksäsluokkalaisten yhteishakukohteet mukailevat vahvasti perinteistä jakoa.

Aikuistuva nuori voi tarvita merkittävää ohjausta ja tukea ympäristöltään. Osa nuorista potee tässä elämänvaiheessa poikkeuksellista stressiä ja hämmennystä, ja radikaaleimmillaan käytökseen voi liittyä suurta ailahtelevaisuutta ja jopa riskialtista käytöstä. Nuoret valintojensa äärellä voivat olla erityisen haavoittuvaisia, mikäli he peilaavat aikomuksiaan runsaasti esimerkiksi median, ikätovereiden ja/tai perheenjäsenten asettamiin odotuksiin nähden. Valtavirrasta poikkeavan vaihtoehdon puheeksi ottaminen saati sen valitseminen voivat olla melko monen vaiheen takana. Toisaalta nuorten kognitiiviset ajattelutaidot kehittyvät aikuisten tukemana koko ajan paremmiksi, jolloin he kykenevät lapsuusvaihettaan monipuolisempaan tiedon käsittelyyn, itsereflektioon sekä tulevaisuuden suunnitteluun. (Nurmi 2014; Sugarman 2004, 16-17, 38-41.) Tämän edistyksen voi nähdä ilmeisenä voimavarana myös ohjauksen vastaanottamisen kannalta.

Lineaarista etenemistä painottavien kehitysteorioiden suosimiseen liittyy kuitenkin omat haasteensa. Kritiikkiä on esitetty muun muassa siitä, miten nuoruuden ja aikuisuuden paikantaminen tiettyihin ikävuosiin on nykyään huomattavasti vaikeampaa. Esimerkiksi Sinikka Aapola ja Kaisa Ketokivi (2013, 26-27) kuvaavat, miten aikuistuminen nyky-yhteiskunnassa on entistä pidempi ja monimutkaisempi prosessi, jossa yksilöiden polut voivat myös runsaasti kiemurrella, oikaista tai poiketa totutusta normista. Lisäksi on huomautettava, miten yksilöt kypsyvät psyykeltään eri tahtiin ja suoriutuvat kehitystehtävistään aina riippuen ympäröivistä olosuhteista. Nuoruutta ja aikuisuutta yhdistelevän, toisiinsa limittyvän välimaaston selittämiseksi on koetettu keksiä osuvampia termejä kuten pidentynyt nuoruus sekä orastava aikuisuus, jotka allekirjoitan ja pyrin huomioimaan myös omassa tutkielmassani (emt., 22-26, ks. elämänviivan piirtäminen kohdassa 4.3.2). Tietoisuuden lisääntymisestä huolimatta nuorten usein odotetaan etenevän etenkin kouluttautumisen osalta ripeästi ja

päämäärätietoisesti, jotta he lunastaisivat paikkansa yhteiskunnassa ja siirtyisivät näin ketterästi toteuttamaan normin mukaista ”työntekijäkansalaisuutta”. Päinvastoin pysähdyksissä olevat ja sivupuoluilla vierailevat nuoret saatetaan nähdä epäonnistujina vanhentuneiden kriteerien näkökulmasta, ja jolloin valinnan ”epäonnistuneisuutta” selitetään enemmän yksilöön liitettävillä ominaisuuksilla kuin rakenteellisilla tekijöillä. (Aaltonen & Lappalainen 2013, 110-111; Siivonen 2016, 382, 385.) Niin ikään vaikka suositaan hiljalleen kasvattanut välivuosi voisi selkeyttää eniten epäroiville nuorille näiden seuraavia ura-askelia, ei se sovi tehokkuuden ideaaliin eikä tule täten kovin kevyin perustein suositelluksi.

2.2.2 Yksilön koulutusvalintojen relationaalisuus, sukupuolittuneisuus ja intersektionaalisuus

Perutelen otsikossa lueteltujen toimijuuden näkökulmien selventämistä sillä, että ne liittyvät keskeisesti yksilöiden haluun ja kykyyn tehdä itselle tärkeitä päätöksiä. Toimijuutta määritelty Tuula Gordon (2005, 114-115) kuvailee käsitettä dilemmaiseksi sekä yksilön ja yhteisön välisissä jännitteissään vivahteikkaaksi ja monipuoliseksi. Siinä missä toimijuudesta puhutaankin eri tieteenaloilla hieman eri sanakääntein ja painotuksin, tarkoitetaan sillä yksinkertaisimmillaan yksilöiden mahdollisuuksia tehdä suunnitelmia ja valintoja eli rakentaa omaa elämänsä kulkuaan haluamallaan tavalla. Mahdollisuudet tähän rakentamiseen saavat alkunsa yksilön resursseista, jotka voivat olemukseltaan olla joko aineellisia kuten esimerkiksi varallisuus tai aineettomia kuten esimerkiksi sosiaalisten suhteiden tuottama hyöty. Vastaava tapa luokitella niitä on jakaa ne yksilöllisiin, sosiaalisiin suhteisiin kiinnittyneisiin sekä kulttuurisiin resursseihin. (Gordon 2005; Vanhalakka-Ruoho 2014.) Resurssien jakautumisen osalta onkin aiheellista kysyä, miten lähtötilanteessa niitä heikommin osakseen saaneita tuettaisiin yhteiskunnan puolelta parhaalla mahdollisella tavalla.

Ohjauksessa toimijuutta on suotavaa katsoa vieläkin laajemmin, jottei yksilöä mielletäisi vain ja ainoastaan nykyhetkeen kiinnittyvänä sekä ympäristöstään irrallisena toimijana (Ojala ym. 2009, 26-27; Vanhalakka-Ruoho 2014, 194). Toisin sanoen koulutusvalintoja tutkivan on hyväksyttävä toimijoiden relationaalisuus, jonka huomioon kartoittamalla yksilöiden omaa kokemusta kyvystään tehdä päätöksiä suhteessa vaihtuneisiin tilanteisiin, ihmisiin ja resursseihin (ks. liite 2). Eritoten myös tästä syystä pidin hyvänä valita toteutukseen ainokaisten oman ääneen ihmettelyn mahdollistavat, kerronnalliset yksilöhaastattelut (ks. alaluku 4.3).

Sukupuolittuneisuuden näkökulmaan siirtyäkseni esimerkiksi lakisääteinen oppivelvollisuus on yksi keskeinen Suomessa asuvien tyttöjen ja poikien sekä muunsukupuolisten oikeus, jolla on vaikutuksensa toimijuuteen. Koulutukseen osallistuessaan yksilöt saavat oleellista tietoa ympäröivästä yhteiskunnasta kuin myös oppivat tärkeitä taitoja sen sisällä toimiakseen. Kuitenkin, vaikka koulutuksen ajatellaan tällä tavoin lisäävän kaikkien tasa-arvoisia mahdollisuuksia, ei sukupuolittuneiden toimijuuksien ja valintojen kysymyksiltä voida välttyä. Useissa eri yhteyksissä onkin osoitettu, miten oppilaisiin ja opiskelijoihin kohdistetaan sekä tiedostaen että tiedostamatta sukupuoliperusteisia, eriäviä odotuksia koskien heidän kykyjään, käytöstään, ulkoista olemustaan ja niin edelleen. Todetusti normittavat odotukset voivat saada jotkut karttamaan sellaisten valintojen suorittamista, joka aiheuttaisi muissa ihmisissä ihmetystä tai jopa pahennusta. Eriarvoistavan kohtelun on helppo uskoa vaikuttavan myös yksilön käsitykseen itsestään, osaamisestaan ja siitä suunnasta, missä sille ylipäänsä olisi eniten käyttöä. (Ojala ym. 2009, 13.)

Onkin selvää, miten yksilön sukupuoli ei ole yhdenmukainen ominaisuus tämän toimijuuden, koulutusvalintojen sekä myöhemmän urakehityksen kannalta. On kuitenkin myös huomioitava, miten eriarvoistumista on havaittu tapahtuvan lisäksi moniperusteisesti, toisin sanoen intersektionaalisesti. Tällöin yksilön todelliset toimintamahdollisuudet kaventuvat entisestään usean eri tekijän summana kuten esimerkiksi iän, seksuaalisen suuntautumisen, vammaisuuden ja etnisyyden perusteella. (Heppner 2013, 189; Jauhola & Vehviläinen 2015; Julkunen 2010, 46; Lehtonen 2018, 132-133; Ojala ym. 2009, 16; Siivonen 2016, 384-385.) Pidänkin tavoiteltuna huomioida intersektionaalisuus sopivissa määrin myös omassa tutkielmassa. Merkittävimmin moniperustaisen syrjinnän mahdollisuus tulee kartoitetuksi tutkimushaastatteluiden alkupuolella, selvittäessä tutkittavien taustatietoja.

2.2.3 Ohjauksen merkitys yksilön kouluttautumisessa

Opinto- ja uraohjausta pidetään yleisesti sellaisen ammatillisenä toimintana, joka oikein toteutettuna vahvistaa yksilön toimijuutta ja edistää täten harkitumpia ja yksilölle itselleen selkeämpiä koulutusvalintoja. Parhaimmillaan ohjaus on myös läpi kouluvuosien ulottuva jatkumo, jossa tulevat huomioiduksi kunkin henkilökohtaiset tarpeet sekä toisistaan eriävät lähtökohdat. (Sanna Vehviläinen 2014, 12, 20.) Etenkin nuoria ohjattaessa tulisi pystyä tuomaan esiin jokaisen (piilosiakin) potentiaaleja, kartoittaa pintaa syvemmällä olevia toiveita sekä purkaa mahdollisia suunnanottojen esteitä kuten esimerkiksi liioittelevia sukupuolistereotyyppioita. Varsinaisten valintatilanteiden jälkeenkin ohjauksen

on syytä kulkea mukana yksilön kouluttautumisessa, edesauttaen esimerkiksi koulutukseen kiinnittymistä ja työelämään siirtymistä (esim. Jukka Vehviläinen 2014), ja joita näkökulmina pyrin tässä tutkielmassa edelleen selventämään. Vaativia ideaaleja toteuttaakseen voivat eri ohjauksen toimijat hyödyntää esimerkiksi sukupuolitietoista ohjausteoriaa, josta kerron kattavammin kohdassa 2.3.3.

2.3 Moderni uraohjausajattelu, sukupuolen käsite ja sukupuolitietoinen ohjaus

Alaluvun alkuun selvennän hieman nykypäivänä vallitsevaa uraohjausajattelua. Toiseksi määrittelen tutkimusaiheen kannalta keskeistä sukupuolen käsitettä, josta on olemassa useita eri näkemyksiä. Viimeisimpänä käsittelen sukupuolitietoisuutta niin ohjauksen, oppilaitoksen arjen sekä ohjaajien ja opettajien osaamisen osalta.

2.3.1 Koulutus- ja työurien matsauksesta kohti mosaiikkia

Koulutus- ja työurien suunnittelu valintoineen on mielletty hyvin eri lailla eri aikakausina. Siinä missä mennyttä aikaa kuvaa ammattien periytyminen sukupolvelta toiselle sekä ”oikean henkilön sijoittuminen oikealle paikalle”, tarvitaan nykyisen, nopeatempoisesti muuttuvan ja ennustamattomaksi käyneen työelämän käsittämiseksi moderneja urateorioita. Tuoreemmat mallit korostavatkin yksilöiden kykyä suorittaa koulutus- ja uravalintojaan kulloinkin käsillä olevat tarjoumat huomioiden ja jopa sattumia hyödyntäen, ilman täyttä varmuutta päätöstensä kannattavuudesta/lopullisuudesta. Keskeiseksi uran suuntaamisen taidoiksi voidaan muun muassa laskea tilanteiden laaja-alainen tarkastelu, joustavuus ja sopeutuvuus sekä toiveikkaana pysyminen. Urasuunnittelu nähdään siis prosessinomaisena, läpi elämän jatkuvana identiteetin työstämisenä. Päivi-Katriina Juutilaisen esiin nostaman metaforan mukaan urasuunnittelua voidaan luonnehtia omannäköisen mosaiikin koostamisena, jota aloittaessa jokaisella on sekä valmiiksi annettuja että myöhemmin hankittuja palasia. Huomionarvoisesti näitä palasia voidaan tilannekohtaisesti joko lisätä, poistaa tai uudelleen järjestellä. (Juutilainen 2018; Siivonen 2016, 384.)

Koska nykypuheessa korostetaan eritoten valinnanvapautta ja yksilöllisyyttä, odotetaan nuorilta onnistumista aikaistuvissa valinnoissa sekä vastaavasti vastuunkantoa niiden seurauksista. Individualistisen puhettavan heikkoutena näyttäytyy erityisesti se, ettei siinä tunnisteta riittävästi yksilöiden lähtökohtaisia eroja eikä ulkoa käsin määrittyvien, sosiaalisten ja kulttuuristen kategorioiden kun esimerkiksi sukupuolen, etnisyyden ja iän merkitystä valinnoissa. Huomionarvoisesti myöskään yksilön itse omaksumia ryhmäidentiteettejä ei pidetä erityisen oleellisina. Yksilökeskeisyys peittää allensa sen, ettei toivottuja koulutus- ja työmahdollisuuksia havitella ainoastaan yksilöiden kesken, vaan myös erilaisten sosiaalisten ryhmien välisessä kilpailussa. (Juutilainen 2018; Siivonen 2016, 384-385.) Puheista huolimatta on kiistatonta, että mennyt ja eletty aika, ympäröivä kulttuuri ynnä muut ympäristön tarjoumat linkittyvät vahvasti yksilöiden elämäntapoihin ja suunnanottoihin. Omia koulutusvalintoja voidaan harkita esimerkiksi käytännön syiden kuten oppilaitoksen sisäänottomäärän, sijainnin tai alan työllistävyyden perusteella. Toisaalta suunnitelmissa ovat mukana lähiomaiset ja muut ihmiset, joko suoraan tai ajatusten tasolla. Suomen osalta onkin tehty havaintoja siitä, miten vanhempien, sukulaisten ja ystävien ynnä muiden tuttavien merkitys nuorten koulutusvalinnoissa on ollut nousussa, jättäen muun muassa ohjaajien ja opettajien antaman avun taakseen (esim. Lahtinen 2019). Tämä muistaen on syytä tarkkailla, minkä roolin niin sanotut merkittävät toiset saavat ainoakaisten haastatteluissa.

2.3.2 Kiistelty ja moninaistuva sukupuoli

Tutkimusaiheen vuoksi sukupuolen käsitteen selventäminen on olennainen, vaikka toisaalta hieman haasteellinen tehtävä. Sukupuolella voidaan nimittäin viitata niin sen juridiseen, biologiseen ja sosiaaliseen ulottuvuuteen kuin myös yksilöiden henkilökohtaiseen sukupuolen ja sukupuoli-identiteetin ilmaisuun. Tällä erää Suomessa tunnustetaan juridisesta näkökulmasta katsoen kaksi sukupuolta, mies ja nainen. Tämä kaksijakoiseksi nimitetty sukupuolikäsitys ilmenee myös segregatiota koskevissa tilastoissa, eikä niissä naisen ja miehen rinnalle nosteta kovinkaan usein toisenlaisia vaihtoehtoja. Koska sukupuolella on ennen kaikkea kyse yksilön itsemäärittelystä ja -ilmaisusta sekä minuuden kokemuksesta, ei törmäyksiltä perinteisen jaottelun kanssa voida yleensä vältyä. Sukupuolen moninaisuutta paremmin kuvatakseen on kehitelty uudenlaisia termejä kuten esimerkiksi muunsukupuolinen ja transgender henkilö. (Aarnipuu 2008, 62-68; Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos 2018.)

Kaksijakoiseen sukupuolikäsitykseen voi kytkeytyä hetero- ja cisnormatiivista ajattelua. Jälkimmäistä näistä kuvaa yksilöiden yksioikoinen luokittelu miehiin ja naisiin, joiden oletetaan myös automaattisesti tyytyvän syntymässä määritettyyn sukupuoleensa sekä ilmentävänsä sitä vain ”sukupuolelleen sopivalla tavalla”, esimerkiksi juuri työuransa osalta. Heteronormatiivisuudessa puolestaan on kyse siitä, miten heteroseksuaalisuus nostetaan muita suuntautumisia selvästi arvostetumpaan asemaan, minkä ohella kaikki miehet ja naiset nähdään toisilleen vastakkaisina, luontaisesti toisiinsa vetoa tuntevina sukupuolina. (Aarnipuu 2008, 98; Julkunen 2010, 18; THL 2018.) Sukupuolisensitiivisyyden liittäminen ohjaukseen edellyttääkin vahvasti sitä, että sekä hetero- että cisnormatiivisuuteen kiinnitetään jatkossa yhä enemmän huomiota.

2.3.3 Sukupuolitietoisuus ohjauksessa, oppilaitosarjessa ja henkilöstön osaamisena

Näkökulmia yhteiskunnallisesti määrittävään segregatioon voidaan hakea muun muassa sukupuolitietoisesta/-sensitiivisestä ohjauksesta, jota Suomessa tunnetummaksi on tehnyt etenkin Päivi-Katriina Juutilainen. Tämän ohjaustavan syntyyn liitetään eritoten feminismi ja naistutkimus, jotka ensimmäisten joukossa kyseenalaistivat ajatuksen ympäristöstään ja ominaisuuksistaan irrallisesta, vapaasti ja rationaalisesti valintojaan tekevästä toimijasta. Alkuperälleen ominaisesti sukupuolitietoisessa ohjauksessa tähdätään ennen kaikkea sosiaalisen muutoksen aikaansaamiseen, missä avaintekijänä on siirtyminen ohjattavan sisäisen elämän käsittelystä myös kohti hänen elämänsä konteksteja. Esitetysti tämä auttaa ohjattavaa sekä ymmärtämään ja sietämään paremmin omia ja muiden häneen kohdistamia odotuksia ja näkemään myös konkreettisemmin toisin toimimisen mahdollisuuksia. (Juutilainen 2003b, 89-96; Ojala ym. 2009, 19-20.)

Edellä mainittu kiteytyy niin kutsutussa feministisessä ohjausmallissa, jolla kuvataan ohjattavan valtautumista tunnistamisen, tiedostamisen ja merkityksellistämisen vaiheiden kautta. Ideaalin mukaan ohjaaja ja ohjattava toimisivat mahdollisimman tasavertaisina kumppaneina, jotka tutkisivat yhdessä sukupuoliin liitettyjä uskomuksia, tiedostaisivat niiden lähteitä sekä arvioisivat niiden paikkansa pitävyyttä. Näin tuettuna yksilö voisi vapautua häntä merkittävästi rajoittavista ajatusmalleista. Ohjaukseen on olennaista myös tuoda sellaisia sisältöjä ja toimintatapoja, jotka auttavat yksilöä ilmaisemaan avoimesti omia ajatuksiaan ja osallistumaan kriittiseen keskusteluun. Jo todetusti ohjaajan ei tulisi-kaan kiinnittyä liiaksi auktoriteettiasemaansa, vaan pikemminkin hänen tulee toimia ohjattavan itsemääräämisoikeutta ja asiantuntijuutta kunnioittavana, läheisenä neuvottelijana. Henkilökohtaisessa

ohjauksessa tapahtuvan purkamisen ohella esimerkiksi myös oppilaitokset tarvitsevat muita tasa-arvoa edistäviä ja ylläpitäviä pedagogisia sekä ohjauksellisia ratkaisuja. Erityinen, sukupuolitietoinen ”katse” voidaankin ulottaa muun muassa oppilaitoksen vakiintuneisiin käytänteisiin kuten ryhmäjakoihin, fyysisiin tiloihin, työharjoitteluihin liittyviin opastuksiin ja niin edelleen. (Juutilainen 2003b, 90-96 & 2018.)

Muun muassa Gilbert ja Scher (1999) tiivistävät, miten ohjauksen sukupuolitietoisuuteen sisältyvät tietoisuus sukupuoliin liittyvistä asioista (*”knowing”*), herkkyys tilanteissa toimiessa (*”way of being”*) kuin myös sukupuolitietoisien ammattikäytännön vaaliminen (*”action”*) (Juutilainen 2018). Näin ollen ohjaajien sekä esimerkiksi opettajien tulisi omata riittävä ja ajantasainen tieto muun muassa tasa-arvolainsäädännöstä ja vallitsevasta sukupuolijärjestelmästä. Niin sanotun sukupuolisokeuden sijaan heidän tulisi aktiivisesti tehdä havaintoja mahdollisista sukupuolittavista rakenteista erityisesti koulutuksen ja työelämän konteksteissa, jotka voivat liittyä yksilöiden nykyiseen tai menneeseen elämään. Yhtä lailla tärkeänä voidaan pitää sitä, että ohjaajat ja opettajat tiedostaisivat ja tarvittaessa myös kyseenalaistaisivat sukupuoliin itse liittämänsä yleistyksiä, tarkkailisivat oman vuorovaikutuksensa vaikutusta sekä käyttäisivät työssään moninaisuutta arvostavaa kieltä. (Hynninen & Juutilainen 2006, 11; Juutilainen 2003b, 96-97.) Tätä alustusta vasten on kiinnostavaa huomata, miten monella haastateltavistani oli erikoislaatuisia kokemuksia muun muassa korkeakouluopettajiensa kanssa toimimisesta. Alaluvuissa 5.2 ja 5.3 esitettyjen tulosten perusteella pidänkin erittäin todennäköisenä, ettei henkilöstön sukupuolitietoinen osaaminen tai sen puute jää helposti ainokaisilta huomaamatta.

3 TUTKIELMAN TEHTÄVÄ

Työelämän segregaatio on ajankohtainen, mutta massiivinen ohjausalan kysymys. Sitä lähestyäkseen otan tarkasteluuni huomattavasti rajatumman ihmisjoukon, ammattikorkeakouluissa opiskelevat ainokaiset. Ajatuksissani yhteiskunnan sukupuolittuneiden ”tienviittojen” tutkiminen käykin luontevimmin kysymällä asiasta tarkemmin niiltä ihmisiltä, jotka valinnoillaan ovat kulkeneet totutusta poikkeavaan suuntaan. Tavoitteeni on näin ollen ymmärtää, miten idea epätyypillisestä kouluttautumisesta syntyy ja vahvistuu vuosien aikana, edeten vaihtoehtojen kirjosta yhden koulutuksen valintaan ja alalla työskentelyyn saakka. Ainokaisten kertomuksista onkin aiheellista paikantaa niitä tekijöitä, jotka heidän sanoin ovat olleet edesauttamassa näitä eri vaiheita.

Tutkielman tehtävänä on siis tarkastella epätyypillistä kouluttautumista, niin koulutukseen hakeutumisen kuin myös opintoihin ja työelämään osallistumisen näkökulmista. Tutkimuskysymykset kiinnittyvät näihin elämänvaiheisiin, toisin sanoen yksilön menneeseen, nykyhetkeen sekä kuviteltuun tulevaan. Menneen ja nykyisen elämän tutkimiselle annan tutkijan roolissa selvästi enemmän painoarvoa, koska niistä ainokaisilla on jaettavanaan varsinaisia kokemuksia ja konkreettisia tilanteita. Ohjausalan opiskelijana sekä aiheeseen paneutuneena minulla on luonnollisesti alustava käsitykseni siitä, miten koulutus- ja työurat voivat yksilöllisissä elämänkuluissa hakea uomiansa. Tutkimuskysymykset on kuitenkin pyritty asettamaan siten, että niillä kartoitetaan ennen kaikkea haastateltavien ainokaisten kokemuksia (ks. tarkemmin seuraava luku 4). Tutkimuskysymykseni näin ollen ovat:

- 1. Mitkä tekijät koetaan merkityksellisinä omassa, oletetulle sukupuolelle epätyypillisessä koulutusvalinnassa?*
- 2. Millaisena ainokaisuus näyttäytyy yksilön opinnoissa ja työelämään osallistumisessa?*

Tutkimuskysymyksiin vastaamisen pohjalta päämääräni on pohtia lopulta myös sitä, millaisia näkökulmia tutkimukseni antaa koskien sukupuolisensitiivisen ohjauksen vahvistamista, ainokaisten koulutus- ja työurien tukemista sekä laajemmin tarkastellen työelämän segregaaation purkamista.

4 TUTKIELMAN TOTEUTUS

Luvussa selostan laadullisen tutkielman teon vaiheita ja perustelen, miksi ja miten hyödynnän kerronnallisuutta osana sitä. Toisin sanoen tarkennan muun muassa sitä, miten olen hankkinut tutkimusaineistoni kerronnallisten yksilöhaastatteluiden avulla. Paikoitellen pohdin myös, miten huomioin valitsemiini menetelmiin liittyvät haasteet ja eettiset näkökulmat. Lopuksi kerron, miten päädyin lopullisiin tuloksiini temaattisen sisällönanalyysin kautta.

4.1 Ainokaisten ääni kuuluviin laadullisella tutkimuksella

Tutkielmani on toteutukseltaan laadullinen. Yleisesti laadullisella lähestymistavalla tavoitellaan kokonaisvaltaista ymmärrystä tutkittavaksi valitusta ilmiöstä, josta ei entuudestaan ole runsaasti tutkimustietoa (esim. Kananen 2014, 16-19). Oman tutkielman myötä haluankin ymmärtää paremmin sukupuolelle epätyypillistä kouluttautumista, kuulemalla ainokaiseksi päätyneiden omia näkemyksiä ja kokemuksia kyseisestä aiheesta.

Tutkimustehtävään vastatakseni olen ottanut toteutukseen tiettyjä vaikutteita narratiivisesta tutkimuksesta, joka nimetään yhdeksi laadullisen tutkimuksen alalajeista (Kananen 2014, 20-21). Merkittävimmän tämän näkyä valintana kerätä aineisto kerronnallisilla yksilöhaastatteluilla, jotka toivotusti

edesauttavat ainokaisten äänen kuuluviin tuomista sekä heidän yksilöllisten elämänkulkujen tutkimista. Lisäksi muutamissa haastatteluissa on ainokaisten suullista kerrontaa täydennetty/tuettu niin sanotun elämänviiva-tehtävän avulla (ks. 4.3.2).

4.2 Ainokaisten tavoittaminen ja tutkimusaineiston muodostuminen

Koska nimensä mukaisesti ainokaiset ovat suhteellisen harvassa, en halunnut asettaa liian tiukkoja ehtoja haastatteluun osallistumiselle. Kaikkein tärkeimpänä kriteerinä pidin sitä, että kukin haastateltava parhaillaan opiskelee oletetulle sukupuolelleen epätyypillistä koulutusta jossain lähestymässäni ammattikorkeakoulussa. Näin ollen esimerkiksi kunkin haastateltavan aiemmalle koulutustaustalle tai nykyisten opintojen vaiheelle en antanut yhtä suurta painoarvoa.

Tavoittelin ainokaisia tutkimukseen eri kanavien sekä kontaktien kautta. Oleellisimpina lähetin liitteistä 1 löytyvät haastattelupyynnön saateviestin kera muutamien ammattikorkeakoulujen opinto-ohjaajille, joita pyysin välittämään sen eteenpäin sopivaksi katsotuille opiskelijaryhmille. Luonnollisesti selvitin hyvissä ajoin esimerkiksi Vipunen -tilastopalvelusta, mitkä kyseisten ammattikorkeakoulujen koulutuksista olivat tuolloin eniten sukupuolittuneita.

Haastateltavaksi sain lopulta viisi opiskelijaa, joista kaksi oli naisvaltaiselta ja kolme miesvaltaiselta alalta. Yleisesti luonnehtien haastattelemani miesopiskelijat olivat sosiaali- ja terveystieteiden koulutuksista, kun taas pari naisista eri insinöörikoulutuksista. Joukkoon lukeutui lisäksi yksi naisopiskelija, jonka koulutuksen painotuksen vuoksi valtaosa hänen kanssaopiskelijoistaan oli miehiä. Lopullista tutkimusaineistoa pidän riittävän edustavana muun muassa koska;

- haastateltavat ovat lähtöisin kuin myös nykyisin eri puolilta Suomea, useammasta eri ammattikorkeakoulusta
- haastateltavista kolme on lukion ja kaksi ammatillisen perustutkinnon suorittanutta
- haastateltavista kaksi on alkuvaiheen (opiskellut vuoden tai vähemmän), yksi keskivaiheen (opiskellut noin kaksi vuotta) ja kaksi loppuvaiheen opiskelijaa (viimeisellä opintovuodella).

Opiskelijoiden esittämät aika- ja paikkatoiveet huomioiden toteutin haastattelut marraskuun 2018 ja maaliskuun 2019 välisenä aikana. Osittain näihin aikoihin sekä myöhemmin keväällä litteroin haastattelunauhoitteita, ja tutkimusaineisto oli lopulta pituudeltaan noin 123 sivua (fontti Calibri, riviväli 1,5). Litteraatiovaiheessa rajasin aineiston ulkopuolelle vain ne kohdat, jotka osoittautuivat tutkimuskysymysten ja myöhemmän analyysin kannalta epäolennaisemmiksi. Esimerkiksi Johanna Ruusuvooren (2010, 425) suositukset huomioiden en sisällyttänyt litteraatioihini esimerkiksi puheen taukoja ja tavujen toistoa, koska kiinnostukseni ei niinkään ollut kerrontatavan sanatarkassa muodossa (ks. litteraatioesimerkki kohdassa 4.3.2). Toisin sanoen kiinnostukseni on pikemminkin ollut haastatteluissa ilmenneissä asiasisällöissä.

Anonymisoin aineistoa poistamalla litteraatioista muun muassa paikkakuntien nimet ynnä muut helposti tunnistettavat paikat sekä muutin persoonapronominit ja tietyt murre sanat yhtenäisempään muotoon. Toimitin litteraatiot myös niille neljälle haastateltavalle, jotka sitä toivoivat, jotta he voisivat tarvittaessa korjata tai kommentoida jotain sanomaansa. Tulosten esittämiseen valittuja lainauksia olen toisinaan pelkistänyt helppolukuisempaan ja/tai lyhyempään muotoon, kuitenkin niiden sisältöjä oleellisesti muuttamatta. Mieshaastateltavien lainauksia olen merkinnyt yhteisellä nimittäjällä mN, joka naisilla vastaavasti on nM. Lainauksia ei kuitenkaan ole numeroitu ainokaiskohtaisesti, jotta heidän anonymiteettinsä säilyisi toivotulla tavalla. Tuloksia rehdisti kuvatakseni olen painottanut sitä, että hyödynnän ainokaisten lainauksia eri osioissa niin tasapuolisesti kuin on mahdollista (keskimäärin 12 lainausta per haastateltava, mukaan lukien taulukot ja väliotsikot).

4.3 Kerronnalliset yksilöhaastattelut aineistonkeruutapana

Rajattuani tutkimusaiheeni ja vertailtuani siihen sopivia laadullisia aineistonkeruutapoja päädyin lopulta toteuttamaan kerronnallisia yksilöhaastatteluita. Matti Hyväristä (2017, 174) mukailten kertomushaastattelut ovatkin sangen toimiva ratkaisu silloin, kun tutkija tavoittelee yksilöiden kokemustietoa jostain rajatusta ajanjaksosta ja/tai elämän osa-alueesta, esimerkiksi nuorena aikuisena tehdystä, epätyypillisestä koulutusvalinnasta. Valitsemani aineistonkeruutapa osoittautui toki aikaa vieväksi, mutta toisaalta varsin onnistuneeksi tutkimuskysymyksiin vastaamisen kannalta. Koulutusalojensa ainokaisten haastattelut toivatkin esiin tärkeitä näkökulmia etenkin opetushenkilöstön sukupuolittietoisesta osaamisesta, mitä ei luultavammin olisi tapahtunut ammattikorkeakoulujen ohjaajia tai

opettajia itseään haastatellessa (ks. alaluku 5.3). Niin ikään yksilöiden tapaaminen ryhmien sijaan aiheutti todennäköisemmin sen, että kaikenlaiset ja erityisesti mietityttämään jääneet kokemukset tulivat haastatteluissa ilmaistuksi.

4.3.1 Toiminta haastattelutilanteessa

Haastattelut perustuivat vapaaehtoisuuteen, eikä haastateltavilta ainokaisilta odotettu myöskään suurta ennakoivaa valmistautumista. Yhteydenottovaiheessa ohjeistin kutakin ainokaista lähinnä hieman itsekseen pohtimaan, millaisia ajatuksia ja kokemuksia heillä on tutkittavista teemoista (ks. liite 1), ja ylipäättään millaisten vaiheiden kautta oma reitti alan ainokaiseksi on kulkenut. Ajatellusti tällainen keskeisten seikkojen ennalta mieleen palauttaminen auttaa myös varsinaisessa haastattelutilanteessa.

Kunkin haastattelun alkaessa ilmaisin haastateltavalle oman motivaationi tutkia aihetta ja sen, miten olisin itse pikemminkin kuulijan roolissa. Periaate, jonka mukaan haastateltava kokemuksineen on tilanteessa enemmän ääntään käyttävä asiantuntija ilmenee myös Hyvärisen (2017, 179-181) artikkelissa. Haastatteluissa edettiin haastateltavan oma kerronta edellä, jolloin hän sai käyttää aina ensimmäisen puheenvuoron koskien eri teemoja. Näiden avauspuheenvuorojen aikana vältin parhaani mukaan haastateltavan keskeyttämistä, mutta toisaalta osoitin myös kiinnostukseni ja tarkkaavaisuuteni pienin, hyväksyvin elkein. Kerronnan tauottua tein tarvittaessa ääneen lyhyitä tiivistyksiä kerrosta ja pyysin esimerkkejä tai muita täsmennyksiä tarkentavien kysymysten muodossa, kuten myös Hyvärinen (2017, 181-183) kehottaa. Näin menetellessäni olen samalla varmistanut saavani kaikilta ainokaisilta olennaisimmat taustatiedot.

Kukin haastattelu kesti noin 1,5-2 tuntia, mikä vaikuttaa ensin toki pitkältä ajalta. Löyhempi aikataulutus mahdollisti kuitenkin sen, että haastatteluteemoissa voitiin edetä johdonmukaisesti ja riittävän rauhallisesti. Samalla kun aika turvasi tilan haastateltavan kiireettömälle kerronnalle, antoi se mahdollisuuden tarvittaessa pysähtyä merkittävilta tuntuvien aiheiden äärelle. Vaikka kerronnallisuudella tavoitellaankin runsasta avoimuutta ja vapaamuotoisuutta, ei se täysin estä haastattelun jakamista teemojen mukaisesti, pienempiin osioihin. Näin päätin toimia myös itse, koska kokemattomampana haastattelijana koin tarvitsevani edes alkeellisen rungon tilanteeseen avukseni. Pelkistetty

haastattelurunko löytyy taulukon muodossa liitteestä 2, ja jonka hioin mahdollisimman kattavaksi jo ennen ensimmäistä haastattelua.

4.3.2 Elämänviivan piirtäminen suullisen kerronnan tukena

Luonnollisesti yksilöiden tavat kertoa itsestään ja elämästään vaihtelevat. Siinä jotkut ihmiset kykenevät tilanteesta riippumatta vuolaaseen ja rönsyilevään kerrontaan, tarjoavat useimmat ensiksi hyvin tiivistetyn kuvauksen kysytyyn asiaan (Hyvärinen 2017, 179). Koska yksilön päätyminen tiettyyn koulutukseen ja myös siihen kiinnittyminen voi olla pitkä, joiltain osin tiedostamatokin prosessi, hyödynsin harkintani mukaan yhteensä kolmessa haastattelussa niin sanottua elämänviiva-tehtävää.

Lyhyesti kuvaillen elämänviiva-tehtävässä haastateltava ohjeistetaan hahmottelemaan elämänsä kulkua haluamallaan tavalla paperille, kuitenkin sisällyttäen siihen mielestään tärkeät käännekohtat, henkilöt, paikat ja niin edelleen. Haastateltavaa voi myös pyytää kuvailemaan ääneen näitä eri vaiheita piirtämisen lomassa. Haastateltavan piirtäessä haastattelijan on suotavaa pysyä enemmän takalalla sekä jättää mahdolliset kysymykset piirroksen valmistumiseen saakka. On kuitenkin todettava, miten tietyt harkitut myönnytykset ja ääneen ihmettelyt haastattelijalta voivat toisaalta rohkaista haastateltavaa jatkamaan piirroksen parissa ja sanallistamaan elämänsä vaiheita.

Elämänviivan hahmottelu osoittautui sikäli hyödylliseksi, että useimmiten se joko selkeytti jo sanottua tai toi paikoitellen esiin haastateltavalle itselleenkin uusia näkökulmia. Jäljempi ilmenee esimerkiksi oheisessa lainauksessa, jossa haastateltava muistelee erään tuttavansa äitiä vuosien takaa. Lainaus kertoo myös alalla työskentelevien ihmisten kohtaamisen sekä muilta saadun rohkaisun merkityksestä yksilön elämässä;

mN: ”--- Sen äiti ainakin joskus sano mulle että, joo, voisit hakee (tähän koulutukseen/tälle alalle). Se oli ehkä semmonen. EHKÄ se on jotenkin, jotenkin jäänyt, kuitenkin sitten niinku mieleen..”

H: ”Kytetään?”

mN: ”Niin. vaikkei sitä joka päivä kyllä ajatellut mutta. Sitte aina välillä että no, miksei. Hän oli itse, ilmeisesti oli hoitoalalla tai silleen niin sitten. Joo, EN OOKKAAN ajatellut tota aikaisemmin et sehän on voinut vaikuttaa jonkun verrankin.”

H: ”Joo. Perusteliko hän mitenkään sitä, että sopisit (tähän koulutukseen/tälle alalle)?”

mN: *”No se sano justiin, että ku oot tuommoinen vähän tuommoinen ulospäinsuuntaunut ja tuommoinen että. Varmaan sitten että ihmisten kanssa. Just sitä se varmaan sano et ku ihmisten kanssa.”*

4.4 Aineistolähtöinen, temaattinen sisällönanalyysi ja tulosten raportointi

Analysoin tutkimusaineistoni aineistolähtöisesti, sisällönanalyysin periaatteita noudattaen (mallit Tuomi ja Sarajärvi 2018, 123, 142). Sisällönanalyysi on yksi laadullisen tutkimuksen perusanalyysimenetelmistä, jonka avulla voi tehokkaasti järjestellä sekä kuvata aineiston sisältämiä laajempia asiakokonaisuuksia (emt. 117). Mallia mukaillen analyysini saa alkunsa aineistoon eli auki kirjoitettuihin haastatteluihin tutustumisella ja niiden pelkistämällä. Pelkistämävaiheessa tuodaan yhteen tutkimustehtävien mukaiset alkuperäislausumat, jotka voivat samanaikaisesti sisältää useampiakin pelkistettyjä ilmauksia. Koska sekä pelkistysvaihe että myöhempi analyysi sisältävät merkittävässä määrin tutkijakohtaista tulkintaa, havainnollistan sitä seuraavien sivujen taulukoilla 2 ja 3.

Analyysini luonnetta kuvailisin edelleen enemmän temaattiseksi. Perustelen tätä sillä, miten pelkistettyjen ilmauksien ryhmittely, niiden toistuvan ala- ja yläkategorioihin sijoittamisen ja nimeämisen sijaan järjestelen ja kuvaan tuloksiani niin sanottujen teemakokonaisuuksien kautta. Tulosluvussa ensimmäisenä käsittelenkin ainokaisten nimeämiä koulutusvalinnan tekijöitä eli heidän lapsuuden ja nuoruuden aikaisia merkittäviä kokemuksia, läheisten ynnä muiden ihmisten osallisuutta valintatilanteissa sekä yksityiskohdille painottunutta pohdiskelua ja päätöksentekoa. Toiseksi aloitan ainokaisuuden tarkastelun korkeakouluopintoja – jopa toisen asteen opintoja – edeltävästä, erityisestä toisin valitsemisen ja tekemisen ajanjaksosta, jota en ennalta tutkimuskysymyksiä asettaessani osannut aavis-
taa. Luonnollisesti tämä jatkuu sekä syvenee kuvauksella korkeakouluopinnoissa ja työelämässä toteutuvasta ainokaisuudesta, johon liittyy lukuisia erityishuomioita. Kolmanneksi ja viimeiseksi teemakokonaisuudekseen erotan ainokaisten kohtaamiset korkeakouluopettajiensa – laajemmin katsotuna muidenkin auktoriteettiasemassa olevien henkilöiden – kanssa.

TAULUKKO 2. Esimerkki tutkimusaineiston pelkistämisestä (liittyen tutkimuskysymykseen 1)

Alkuperäisilmaukset	Pelkistetyt ilmaukset
<p>nM: ”---oon työelämässä tykännyt opettaa toisia työnte- kijöitä tekemään työtehtäviä ja kyllä ihan lapsuudessa- kin tykkäsin opettaa mun pikkusisarukselle matema- tiikkaa. Hän taas ei ollut siinä niin hyvä niin. Vahvisti- han se omia matemaattisia taitojakin, kun opetti häntä. Ja ihan siihen liittyen, mielenkiintoinen kokemus silloin yhdeksännellä luokalla vai kahdeksannella oli se valta- kunnallinen matikkakilpailu. ---mä tulin tässä kilpai- lussa kolmanneksi, tavallaan oman koulun sisällä. Niin kyllä sekin kertoo jotain siitä tasosta, että millä on oltu liikkeellä. Että ei välttämättä ihan huippu, mutta ei kyllä kaikkein surkeinkaan.”</p>	<p>eronteot sisarukseen ovat mieleenpainuvia</p> <p>itseluottamusta lisäävät kokeilut/kokemukset koulussa tai muutoin vapaa-ajalla</p>
<p>mN: ”---kun isovanhemmat vielä eli suurin osa niin niillä kävi sitte kotihoito, olin tosi paljon niitten kans aina välillä ja kun oli noita kotihoitajuttuja ja niin sa- tuin olemaan siellä kun tuli vaikka --- paikalle ja sitte se ohjas niitä juttuja siellä ja itse koitti vähän samanlai- sia sitte aina ku meni sinne, vaikka papalle esimerkiks, niin koitin vähän tehdä niitä samoja juttuja sen kanssa ku mitä se --- teki. Ja se oli ihan mukavan tuntuista tai silleen et vois sitä tehdä muutakin.”</p>	<p>kohtaamiset alalla työskentelevien kanssa</p> <p>itseluottamusta lisäävät kokeilut/kokemukset koulussa tai muutoin vapaa-ajalla</p>
<p>nM: ”--- Pystyi sitä harjoittamaan ja osallistumaan sit useisiin tapahtumiin sen jälkeen, kun tutustui tän alan henkilöihin Suomessa. Muun muassa ---, hän näki, että mä oon tosi kiinnostunut tästä alasta ja tosi hyvällä hän mahdollisti sen, että opin auttamaan häntä niissä työtehtävissä ja sitten kiinnostuin vielä enemmän alasta, kun huomasi kuinka paljon enemmän.. siellä on tarvetta ihmisille ja kuinka intohimoisia ne on alasta. --- ”</p>	<p>kohtaamiset alalla työskentelevien kanssa</p> <p>itseluottamusta lisäävät kokeilut/kokemukset koulussa tai muutoin vapaa-ajalla</p> <p>pohditaan alan työllistävyyttä</p>
<p>mN: ”--- Et sitä kautta tulee ne liikunnallisuusjutut ja sitä kautta tulee myös sellaista ohjauksellisuutta. Sano- taanko kun on yläasteikäkin, vaikka jonkun sähköpeli- porukan vetäjänä siinä ja että ne hommat luistaa siellä näin pois päin. Huomasin, että mähän oon ihan hyväkin tässä et on ihan mukavaa johtaa ja ohjata muita niin ajattelin, että siihen suuntaan pitää lähteä ---.”</p>	<p>harrastukset lapsena ja nuorena</p> <p>itseluottamusta lisäävät kokeilut/kokemukset koulussa tai vapaa-ajalla</p>
<p>nM: ”---kun meitä oli kaksi niin toinen oli se luova, ja minä olin sit se matemaattinen, vaikka se matematiikka ei musta silleen erottunutkaan muista aineista silleen suuremmin mut et se vaan jotenkin semmonen vastakoh- taisuus tehtiin meille. ---”</p>	<p>eronteot sisarukseen ovat mieleenpainuvia</p>

TAULUKKO 3. Pelkistettyjen ilmausten ryhmittely ja teemakokonaisuuksien muodostaminen

Pelkistettyjen ilmausten ryhmitelmät	Teemakokonaisuus
<p>Koulutusvalinnoissa eniten merkityksellisiksi nousevat... harrastukset lapsena ja nuorena kohtaamiset alalla työskentelevien kanssa itseluottamusta lisäävät kokeilut/kokemukset koulussa tai muutoin vapaa-ajalla yllättävät elämäntapahtumat</p> <p>Merkittävistä toisista... perheen hyväksyntä on oleellisinta eronteot sisarukseen ovat mieleenpainuvia äidit ja/tai siskot ovat tärkeimpiä neuvottelukumppaneita muut ihmiset (ystävät, työtoverit, opettajat jne.) kannustuksineen voimaannuttavat ohjaajalta odotetaan enemmän</p> <p>Lisäksi... pohditaan alan työllistävyyttä (palkkaus toissijaista) pohditaan alakuvausten/sattumusten kautta omia taipumuksia ja toiveita tiedostetaan hyvin vaihtelevasti alan sukupuolijakauma</p>	<p>Varhaisimmat elämäkokemukset esittelevät yksilölle / haastavat pohtimaan mahdollisia koulutusvaihtoehtoja</p> <p>Vaihtoehtoja harkitessaan yksilö tukeutuu ennen kaikkea läheisiinsä (ts. vähemmän ohjaustyötä tekeviin)</p> <p>Yksilö lukitsee valintansa pitkälti mielikuvien varassa / tiettyä yksityiskohtaa painottamalla</p>
<p>Ainokaisuus... voi vahvistua varhaisesta toisin valitsemisesta/tekemisestä (irrottautuminen tutusta ympäristöstä / sosiaalisesta piiristä / sukupuolistereotypiasta) voi tulla luontevammaksi oleskelemalla toisen sukupuolen kanssa</p> <p>otetaan korkeakoulussa/työpaikassa yleensä hyvin vastaan on kuitenkin vaikeampaa yksin kuin toisen ainokaisen kanssa</p> <p>Usein ainokainen... on toistuvan/ylimääräisen huomion kohteena on odotetusti aktiivinen opiskelija on muita herkemmin kyseenalaistettavana</p> <p>joutuu todistelemaan pärjäämistään / piilottamaan epävarmuutensa joutuu puolustamaan itseään joutuu toisinaan vetäytymään joutuu paikoitellen korostamaan tai peittämään naisellisuuttaan/miehekkyyttään</p>	<p>Yksilön on alkuun totuteltava ainokaisuuteensa, tähän voi vaihtelevasti liittyä etääntymistä ja/tai lähentymistä vertaisten kanssa</p> <p>Joukkoon kuulumisensa ohella ainokainen hyötyy huomattavasti toisen ainokaisen läsnäolosta</p> <p>Opinnoissa ja/tai työelämässä ainokainen saa osakseen eriäviä odotuksia ja kohtelua, joihin vastaaminen riippuu sekä hänestä itsestään että tilanteesta</p>
<p>Jotkut opettajista... ennakko-olettavat ja/tai sanoittavat merkittävästi kohdentavat kysymyksiään yksinomaan ainokaiselle vitsailevat sukupuolesta / käyttävät dikotomisia ilmaisuja</p>	<p>Henkilöstön taidot sukupuolitietoiseen kohtaamiseen vaihtelevat, ja alistaisuutensa vuoksi ainokaisen on hankalampi tuoda esiin mahdollisia epäkohtia</p>

5 TAITAVAA TASAPAINOTTELUA YKSILÖLLISEN JA YHTEISÖLLISEN PIN-GOTTAMALLA, SUKUPUOLITTUNEELLA NUORALLA

Luvussa raportoin keskeisistä tuloksista vastaten asettamiini tutkimuskysymyksiin. Alaluvussa 5.1 aloitan niistä enemmän selvistä tekijöistä, jotka ainokaiset itse mieltävät koulutusvalintojensa kannalta tärkeimpinä (tutkimuskysymys 1). Tämän jälkeen käsittelen myös muutamia muita haastatteluiden pohjalta havaitsemiani, ainokaisten epäsuoremmin sanallistamia tekijöitä ja haasteita, jotka olisi toki hyvä huomioida nuorten ohjauksessa ja koulutukseen hakeutumisissa ylipäätään.

Haastatteluissa ilmeni hieman yllättävästikin se, miten varhain kunkin reitti jonkin alan ainokaiseksi voi alkaa avautua. Tarkemmin kuvaillen yksilön epätyypilliseen kouluttautumiseen ja ainokaisen asemaan päätymistä edeltävät useimmiten myös monet muut poikkeuksellisten valintojen ja tekojen sarjat, ja toisinaan myös pyrkimykset lähentyä kenties etäisemmäksi jääneen, toisen sukupuolen kanssa. Näitä ainokaisuuden ensiaskelia sekä muita tutkimuskysymyksen 2 mukaisia tuloksia esitän alaluvussa 5.2. Lopuksi, vaikka ohjaajien sekä opettajien sukupuolitietoista kohtaamisosaamista mahdollisine puutteineen sivutaan aiemmissa yhteyksissä, on sille varattu myös oma täydentävä ja ajatuksia herättävä alalukunsa 5.3.

5.1 Nuoret epätyypillisesti suuntautumassa: ”Jotakin tällaisia pieniä juonteita siellä on, joista on ottanut kiinni ja miettinyt sitä valintaa”

Ainokaisten kertoma koulutusvalinnoistaan sointuu yhteen teoriaosuudessa avaamani modernin, lähtökohtaiset resurssit sekä yllätykselliset käänteet huomioivan urasuunnittelun kanssa. Täten myös ot-sikon lainaus kuvaa osuvasti sitä herkkyyttä, millä nuoret tarttuvat heitä ympäröiviin pieniinkin mahdollisuuksiin ja saamaansa palautteeseen, jotka yhdessä auttavat heitä ponnistelemaan kohti itseä kiinnostavia, sukupuolen kannalta epätyypillisempiäkin aloja. Urasuunnittelun mosaiikkimaisuutta edelleen sivuten on ainokaisten elämäntarinoiden kuuleminen selkeyttänyt käsitystäni siitä mistä alkaen, millaisista ”paloista” sekä keiden avustuksella nuoret lähtevät liikkeelle omissa koulutusvalintapohdintoissaan.

5.1.1 Lähtökohtana lapsuuden ja nuoruuden tarjoumat

nM: ”No varmaan, jos lähdetään ihan lapsuudesta lähtien niin mun perhe. Mun vanhemmat ei koskaan ollut mun pelaamista vastaan, joten se oli todella semmoinen kannustava tekijä. Ne osti tietokoneet ja muut, että ne mahdollisti sen harrastuksen. --- Ne oli semmoiset ensimmäiset sysäykset tuolle polulle ja sitten sen jälkeen, kun kasvoi vähän vanhemmaksi, niin alkoi löytämään niitä perheen ulkopuolisia, jotka on kans kiinnostunut samasta niin. ---”

mN: ”---aina on ollu liikunta ja kaikki mun elämässä mukana ja on tullut seurattua ja tullut tosi paljo oltua asiakkaana esimerkiks ---, niin sitä kautta oon vähän kiinnostunut tästä alasta --- mulla oli semmonen et mä pelasin pitkään jalkapalloa, ---mulla meni sit polvi neljättä kertaa leikattiin ja mä olin et mitäköhän sitä nyt tekisi niin sitten mä että voisin hakee opiskeleen. Ja tää oli silleen lähimpänä sitä mitä ehkä silleen haluaisi tehdä tulevaisuudessa. Niin sillä lailla päädyin ehkä tälle alalle nyt sitten. Ainakin alkuun. -- -”

Kerrotun perusteella monen kiinnostus tiettyjä aloja kohtaan alkaa heräillä suhteellisen varhain, ja yleensä se saa kipinänsä jostain lapsuudesta saakka tuttujen aktiviteettien ja ihmisten parista. Erityisesti oman harrastuksen löytäminen ja sen mukaiseen porukkaan kiinnittyminen, toisin sanoen erilaisten ryhmäidentiteettien omaksuminen toistuivat haastatteluissa ja saavat täten mielestäni huomattavasti suuremman painoarvon, mitä niille rationaalista ja muista riippumatonta päätöksentekijää korostavassa puheessa on suostuttu antamaan.

Juuri harrastuksiltaan ainokaiseksi päätyneet tytöt ja pojat erottautuvat sangen kiinnostavalla tavalla. Uskoakseni tämä on myös ensimmäinen merkki siitä, miten olennaista varhainen toisin valitseminen ja tekeminen ainokaisen jatkon kannalta oikein on (ks. 5.2.1). Siinä missä poikien harrastukset ja mielenkiinnonkohteet liittyvät ehkä useammin perinteistä maskuliinisuutta vaivattomasti ylläpitävään urheiluun tai vastaavaan toimintaan, onnistuvat ne toisaalta esittelemään pojille toisenlaisia, etenkin sosiaali- ja terveysalojen tarjoamia työmahdollisuuksia. Sen sijaan tytöillä epätyypillisen kouluttautumisen kannalta ratkaisevana näyttäytyy muita tyttöjä monipuolisempi ajanvietto esimerkiksi rakentelun, pelailun, laskemisen ja muun vastaavan tekemisen parissa. Lisäksi nämä tytöt valitsevat peruskoulussa ja/tai lukiossa muita tyypillisemmin lisää matemaattis-luonnontieteellisiä aineita (myös Nummenmaa 1992, 39). Erityisesti naisainokaisten kokemusten mukaan epätyypillisempi kiinnostuneisuus ja käytös tulee melko aikaisin muiden taholta huomatuksi, ja josta kielteisimmillään aiheutuu ikävää kommentointia ja ryhmän ulkopuolelle sulkemista (ks. 5.2.1).

Harrastusten, muiden konkreettisten kokemusten ja merkittävien kohtaamisten kautta nuoret saavat usein sekä itseluottamusta että tärkeitä heijastuspintoja orastaville pohdinnoilleen. Kuten esimerkiksi aiemman taulukon 2 toinen lainaus osoittaa, voi omaan kokeiluun perustuva oppiminen auttaa nuorta poikaa oivaltamaan esimerkiksi hoidollisten tehtävien mahdollisuuden ja mielekkyyden. Puolestaan koulun mahdollistamat kokeilut näyttäytyvät merkittävänä etenkin niille nuorille, joiden perheiden on ollut haasteellisempaa tukea varsinaista harrastamista esimerkiksi sen kustannuksista ja pitkistä välimatkoista johtuen. Tällöin muun muassa valinnaisaineet ovat vaihtoehtoinen mutta sangen toimiva väylä tutustua itseä kiinnostaviin asioihin;

nM: ”---meillä on tullu valinnaisia eka kertaa vähän laajemmin mun aikaan siellä yläasteella. Ja mä halusin valita, kun mä tykkäsin matemaattisista aineista – matikasta kemiasta fysiikasta – niin valitsin niiden kaikkien valinnaisaineet mitä oli tarjolla. ---tutustuttiin elektroniikan peruskomponentteihin ja sitten siellä oli semmonen sarja, mikä tilattiin niinku oppilaille että tehtiin semmonen lämpömittari että siihen juotettiin osat paikalleen ja vähän katsottiin että mitä ne oli. ---”

5.1.2 Jalansijana läheisten neuvot ja kannustus (ohjaajat taka-alalla)

mN: ”---kaikki oikeestaan, kaikki tosi paljo aina kun on maininnut sen et joo lähden opiskelee vaikka --- tai muuta niin sitten et tosi paljon on tullut sellaista niinku yleistä sellaista hyvää. Hieno juttu, tosi kiva.”

mN: ”--- Vanhemmista niin.. miten nyt sanoisi.. väärä sanoa, että ne ei oo vaikuttanut millään tavalla että ovat antaneet vapaat kädet mutta ne on kuitenkin silleen perään katsonut, että olen hommani hoitanut ja haut pitää tehdä, mutta ei ne oo kyllä missään vaiheessa sanonut, että sun pitää tuonne ja tuonne hakee. että ihan on saanut säveltää ja soveltaa kun on halunnut.”

Merkittävät toiset, etupäässä nuoren vanhemmat liittyvät koulutusvalintojen suorittamiseen etenkin siten, miten he suhtautuvat nuorelle tärkeimpiin asioihin. Ainokaisten näkökulmasta käy selväksi se, miten tärkeänä he pitävät perheensä hyväksyntää sekä epätyypillisen kouluttautumisen että muun itsensä toteuttamisen suhteen, niin valinnanteon hetkillä kuin myös myöhemmin elämässä. Kuitenkin toisinaan kuvaukset perheestä paljastavat nuoreen kohdistuvien, tiettyyn suuntaan ohjailevien odotusten ja kehotusten olemassaolon, ja jotka ilmenevät esimerkiksi ääneen lausuttuina eroina muihin perheenjäseniin nähden (ks. myös taulukon 2 ensimmäinen ja viimeinen lainaus);

nM: ”---jotain äidin sanoja muistan et ku äiti ei itse niin esimerkiks ollut niin hyvä matematiikassa niin sit se myös sitä kautta näki et.. että ihan ku minussa ois ollu jotain yliluonnollista tai jotakin kun sitten on perheessä joku, joka osaa.. näin mä luulen.”

Ainokaisten kertoma onkin linjassa sen käsityksen kanssa, miten nuoret tukeutuvat valintatilanteissa etenkin perheeseensä ja lähimpään sukuunsa. Erityisen osallistuviksi ainakin tässä aineistossa osoit-tautuivat äidit sekä siskot, joiden kanssa nuoret joko suoraan tai välillisemmin neuvottelevat koulut-tautumisestaan ynnä muista tulevaisuuden suunnitelmistaan (ks. seuraavat lainaukset). Samoissa määrin mainintoja esimerkiksi isien panoksesta ei puolestaan esiinny.

mN: ”---äidin kanssa, aika lailla suurimmaksi osaksi ja sitte itseasiassa sen kanssa joo olin töissä niin juttelin sen kanssa välillä --- että mitä sitä tekisi ja kyselin äidiltä et mitä mieltä oot jos hakisin tänne ja tuonne ja.. ---”

nM: ”SE on jännä et nuo matemaattiset aineet et nehän tulee tuolta mun äidin suvun puolelta. Että mun äidin veli kävi sen saman ammattikoulun, kun mä itekin kävin. --- Ja mun äitikin ois halunnut lähteä kemiaa lukemaan, laborantiksi mutta hänen äitinsä ei

siihen aikaan antanut niin tehdä. Äitiä tavallaan niinku harmitti se, niinku oma kun ei päässyt tekemään sitä mikä ois ollu hänelle mielenkiintoista.”

nM: ”Kyl mä luulen et se sisko on se.. tärkein. Ja ehkä joku ala-asteen opettaja tietenkään näihin mutta luulen et sillain pidemmällä aikavälillä se on niinku vaikuttanut. Sisko on kyllä ollu aina silleen että se on, mitä tahansa mietin niin se kyl nii jotenkin tukee ja on vähän pelottomampi että jotenkin.. Vanhemmat taas saattaa katsoa enemmän omista lähtökohdistaan kuitenkin. Et kyllä ne oli silleen et ok ne aiemmat opinnotkin mutta jotenkin järkevämpänä ne pitää tätä nykyistä.”

Vanhempiensa ja/tai sisarustensa ohella monet nuoret juttelevat ystäviensä ja/tai työtovereidensa kanssa, mutta harvemmin nämä keskustelut koskevat itse koulutusvalintaa tai mahdollisuutta työskennellä epätyypillisellä alalla. Kuitenkin satunnaisesti niitä koskevien kannustusten saaminen tuntuu ainokaisista erityisen voimaannuttavilta (ks. 5.2.2). Tyypillisimmin ajatustenvaihtoa vertaisten kanssa harjoitetaan konkreettisimmista, tarkkarajaisemmista aiheista kuten esimerkiksi tulevasta opiskelupaikkakunnasta tai uusiin opintoihin sopeutumisesta.

Ainokaisten avattua ensiksi heille merkittävimpiä seikkoja kysyin myös heidän kokemuksiinsa opinto-ohjauksesta. Poikkeaminen tältä osin kerronnallisen haastattelun tulkintavetoisuudesta ei ollut toki riskitön, mutta sitäkin harkitumpi ja tuottoisa päätös. Kaikissa haastatteluissa tulikin esiin se vastakkainen näkökulma, miten ainokaiset eivät yleisimmin koe ohjaajista olleen apua omaa koulutautumista koskevissa pohdinnoissa. Päinvastoin ohjausta kuvailtiin pikemminkin pinnalliseksi ja siten epäluottamusta herättäväksi toiminnaksi, jota ilmentävät muun muassa seuraavat lainaukset;

nM: ”Jep. Opolta ei ehkä koskaan tullut semmoisia mahdollisuuksia. Tuntu et aina kun tekee jonkun testin, niin se ehdotti, että mä oon joku hitsin hovimestari tai jotain tällaista. Se ei koskaan oikeen kertonut itselle mitään että..”

nM: ”--- Opinnonohjaajahan ois halunnut, että mä meen lukioon, ja mä en halunnut mennä lukioon. Koska mulla oli kuitenkin kohtuuhvya keskiarvo.”

nM: ”---yläasteella niin sitä mä en kyl oikeen muistakaan et minkälainen se oli. Mut sen lukion mä muistan jotenkin että kun mä jotain puhuin niistä mun mielenkiinnon kohteista niin sit se anto yhden esitteen. Että tuosta. --- Mutta se oli kyllä aika silleen, ne oli vaan muutamia kertoja mitä tavattiin ja sitten et tässä on just oikea, hae sinne. Mut en mä sinne tosiaan sit ensimmäisenä vuonna hakenut että aika semmoista kevyttä etenkin lukiossa missä just ehkä eniten silleen kaipaisi.”

Edellä tiivistyykin ainokaisten mielipide siitä, miten ohjauksessa ei usein päästä pintaa syvemmälle. Myös joidenkin ohjaajien ennakkoon tekemät yleistyksset on koettu toisinaan ongelmallisiksi. Tämän osoittaa esimerkiksi toinen lainaus, jossa ohjaajan ajatus hyvin koulussa pärjäävälle tyttöoppilaalle sopivasta jatkokoulutuksesta onkin ollut räikeästi vastakkain ohjattavan oman suunnitelman kanssa. Erityisesti tämä sekä kolmas lainaus herättelevät pohtimaan muun muassa sitä, miten ohjattavien itsemääräämisoikeus sekä oman elämän asiantuntijuus tulevat ohjauksessa noteeratuiksi.

5.1.3 Uhkana kiiltokuvamaiset koulutusvalinnat

Pureuduttuani haastatteluiden sisältöihin ainokaisten tiet koulutuksiinsa näyttäytyvät perusteltuina, vaikka jokseenkin sattumanvaraisina tapahtumaketjuina. Kaikesta huolimatta he vaikuttavat pitävän valintojaan suhteellisen tyydyttävänä ratkaisuuina, vaikkeivat ne lopulta täysin vastaisikaan hakuvaiheessa välittyneitä ”kiiltokuvia”. Tällaisten kiiltokuvien innoittamana hakeutuminen koskettaa yllättävän montaa nuorta ja johon olisi myös ohjauksessa syytä huolellisemmin paneutua. Kuten muutamat muutkin lähteet otaksuvat, on nuorten aloja ja ammatteja koskeva tietämys suhteellisen kapeaa ohjauksen määrästä huolimatta, ja että koulutusvalintoja saatetaan tehdä hyvin pienten yksityiskohdienten perusteella (esim. Aapola-Kari & Tolonen 2019). Kärjistäen valinnan puolesta voivat puhua esimerkiksi ammatin saavuttama julkinen maine tai vaikka oppilaitosvierailulla positiiviseksi todettu ilmapiiri. Vastaavasti nuoret ovat taipuvaisia poissulkemaan kokonaisia aloja vaihtoehtojen listaltaan, mikäli yksittäiseen ammattiin/työnkuvaan uskotaan yhdistyvän jokin omaa hakeutumista ja työssä pärjäämistä estävä asia (Aapola-Kari & Tolonen 2019).

Haastatteluiden valossa nuorten voidaan uskoa järjestelevän koulutusvaihtoehtojaan niin omien kokemusten, koulutuksenjärjestäjien tuottamien kuvausten kuin myös kuulopuheiden perusteella. Nuorten käsitykset inhokki- ja toiveammateistaan voivatkin muodostua useista, hyvin pitkältä ajalta kerätyistä tiedonmurusista (esim. Lappalainen, Mietola & Lahelma 2010, 46-47). Haastatteluissa ylivoimaisen tärkeäksi keinoksi selvittää omia ammatillisia taipumuksia ja toiveita osoittautui pidempiaikainen työskentely tai opiskelu joko kesäisin tai välivuoden aikana. Toiseksi eniten ainokaiset kertoivat hakeneensa tietoa fyysisistä hakuoppaista, oppilaitosten nettisivuilta, internetin keskustelupalstoilta, mediasta ja niin edelleen. Tiedon tulvan ja monenlaisten lähteiden ollessa arkipäivää olisi nuorten kanssa aiheellista aika ajoin tarkistaakin, miten kattavan ja realistisen kuvan ne jonkin alan

opinnoista tai työstä onnistuvat antamaan. Täsmennykseksi tästä haluan tuoda esiin pari esimerkkiä haastatteluista koskien median tuotosten arveltuja hyöty- ja haittapuolia;

nM: ”---ihan viime viikollakin just käynyt että sieltä (Opintopohusta), tosi hyvin. Netistä muutenkin. Ja sitten on joitain radio-ohjelmia, tai niinku Ylellä oli semmonen sarja kuin Tekijänä, mitkä, siellä nyt enemmän tuommoisia luovan alan ihmisiä mutta se oli jotenkin tosi kiva sarja. Siinä ihmiset kerto työpäivistään ja niinku miten ne aloittaa aamun ja minkälainen se työpäivä on ja mitä kaikkea siihen kuuluu niin semmoista ehkä, ne oli musta todella kiinnostavia silleen. Normaalisti, tai niinku dokumentoivalla tavalla kerrottiin mitä tää työ nyt on ja mitä se päivä pitää sisällään. --- JOS sen tyyppisiä ohjelmia tehtäisiin ihan vaan, niinku insinööreistä tai ihan mistä vaan niin ne antaisi kyl paljon.”

mN: ”---se on niin paljon kaikkea muuta, mutta kun ihmiset ei tiedä. Ja nykyisinhän esimerkiksi hoitoalasta nämä pirun pelastajat, 112 subilla pyörii nämä, --- siellä näytetään sitä actionia. Mutta sitä kuvataan silloin, kun on action ja kamera lyödään päälle. Mutta vähän haluan kärjistä ambulanssissa oloakin niin kyllä se vaan on seityt prosenttia kyydeistäkin sitä, että mummo on kaatunut omakutomaansa mattoon tai joku laitapuolen kulkija on ojassa. Niin käyt sen nostamassa sieltä ylös. Se on, tosi pieni osa on niitä action-kyytejä. Et sitten toisaalta, en haluisi niinku vääräkään kuvaa antaa nuorille, nuorille muistuttaa sitäkin et ei se ihan oo, mitä ne telkkarissa kuvaa. Et hoitotyö on myös hyvin rauhallista ja sitä perustyötäkin, se on toistoa, toistoa myös.”

Nuoruuteen ajoittuvista valinnoista kertoo niin ikään se, miten vaihtelevasti haastattelemani ainokaiset kertoivat tiedostaneen tulevan alansa sukupuolijakauman. Siinä missä pari naisista totesi sekä tietäneensä että kokeneensa alan miesvoittoisuuden myönteisenä asiana, ilmeni ainokaiseksi päätyminen toisille enemmän yllätyksellisenä, muttei toisaalta suunnitelmia jarruttavana tekijänä. Huomionarvoisesti jälkimmäisessä lainauksessa miesainokainen kuvaa opintojensa alkua ammatillisessa perustutkinnossa, joka tosin on myös ollut sukupuolen osalta hieman epätyypillisempi valinta.

nM: ”---ei mulla tuolloin hakiessa ollu ainakaan nämä, että tää on näin miesvaltainen ala tai jotenkin. En mä muista että siinä hakuvaiheessa ois ollut mitään, se ei ollu semmonen kysymys mitä minä siinä mietin tai oisin pelännyt tai mitenkään arvellut että mitäköhän siitä tulee eikä se ollut epävarmuutta lisäämässä millään tavalla.”

mN: ”---enhän mä ollut edes tajunnut ajatella semmoista asiaa, kun oon sinne hakenut että.. jostain ois voinut joskus miettiä, että oisko joku sanonut, että ootko miettinyt, ettei siellä varmaan hirveesti miehiä oo. Mutta ei se siinä vaiheessa paljon, ei suuntaan ei toiseen herättänyt paljon minkäänlaisia tuntemuksia. --- Et olihan meitä kuitenkin neljä poikaa siinä, että en mä oikeen vielä siinäkään vaiheessa tajunnut et jotenkin ois

naisvaltaista tai muuta. Okei ymmärsin, et miehiä on vähän vähemmän mut eipä siinä mitään. ---”

Sen sijaan alan työllistävyydestä ainokaiset olivat sanojensa mukaan hyvin perillä, ja jota he pitivätkin yhtenä itselleen tärkeimpänä, palkkauksenkin ohittavana valintakriteerinä. Luonnollisesti tämä priorisointi voi olla seurausta nykyisen työelämän huonosta ennustettavuudesta, jonka vuoksi työstä saatavan korvauksen suuruus ei oleellisesti lisää tai vähennä jonkin koulutusvaihtoehdon mielekkyyttä. Haastattelemani joukon koostuessa pikemminkin työläis- kuin akateemisen perhetaustan omaavista ainokaisista he ilmaisivatkin arvostavansa työn riittävyttä, monipuolisia työmahdollisuuksia sekä säännönmukaista toimeentuloa huomattavasti enemmän;

nM: ”---ehkä vasta viime keväänä kun haki tuonne ---harjoitteluun niin siinä vaiheessa vasta rupesin katsomaan et mitä tässä niinku tienataan tai tulee joskus tienaa et ei se kyllä oo silleen. --- ET ei se oo silleen ollu se, et sitä kohti oisin tässä hakenut.”

mN: ”---ei halunnut hirveen stressaavaa työtä. Ei oo väliä niin sanotusti sillä palkkauksella, et sitä mä en koe niin tärkeänä. Oo kokenut missään vaiheessa että, kunhan pärjää, pärjää niin sitten on ihan ok. ---mulla on ollut ihan mukava elämä tähänkin vaiheessa että vaikka ei mitään miljoonia oo ollutkaan eikä mitään niin.”

mN: ”---vanhemmat on siis ihan perustason duunareita. Etteivät oo missään johtoasemissa olleet eivätkä sellaisia. Ehkä sieltä on tullut sellainen periksiantamattomuuden mentaliteetti, että ei me kyllä oo rahallisesti ikinä kylvetty rahassa et.. Ruokaa on aina ollut ja laskut on maksettu, mutta mitään ylimääräistä ei oo kyllä saatu. Et se on, se on ainakin sellainen oppi, mikä sieltä tulee et mitä tarvitsee niin pitää itse hankkia. ---”

Erityisesti mieshaastateltavien pohdinnat taloudellisista lähtökohdistaan ja niiden merkityksestä myöhemmin elämässä saavat aikaan muutamia jatkokysymyksiä, joihin vastaaminen vain tämän tutkimusaineiston puitteissa olisi kovin haasteellista. Arveluksen varaan jää esimerkiksi se, missä määrin pojan vanhempien hyvätuloisuus ja sen korkealle arvottaminen voivat estää tätä suorittamasta sellaista koulutusvalintaa, joka aikanaan todennäköisemmin johtaisi matalammin palkattuun, naisvaltaisen alan työhön. Yksilöiden kouluttautumista tarkasteltaessa onkin sukupuolen ohella tarkoituksenmukaista huomioida monet muutkin tekijät kuten esimerkiksi asuinalue ja sosioekonominen tausta (esim. Armila & Käyhkö 2018; Käyhkö 2014).

5.2 Ainokaiset kouluissa ja työpaikoilla: ”Silloin yleensä menee kaikki asiat hyvin, kun minuun suhtaudutaan silleen ennakkoluulottomasti”

Jo todetusti tutkimusaineistoa analysoidessa alkoi hahmottua paremmin se, miten useita ja erilaatuisia ainokaisuuden ajanjaksoja voi yksilön elämänkaareen oikeastaan lukeutua. Haastatteluiden yksityiskohtia yhteen saattaessa kävikin ilmi, miten kunkin on epätyypillisen koulutusvalintansa ohella totuttava sekä ainokaisen asemaansa että valittava tapansa vastata opinnoissa ja töissä toistuviin, sukupuoliperusteisiin huomionosoituksiin. Tiivistäen sekä otsikkoaan mukaillen alaluku kertookin siitä, miten ainokaiset tulevat ja ovat myös pakotettuja tulemaan sinuiksi koulutusvalintansa ja ainokaisemansa kanssa, mutta jota toisinaan muut ihmiset horjuttavat ennakkoluulojensa ja tietämättömyytensä kera.

5.2.1 Ensiaskelina toistuva toisin tekeminen ja/tai toiseen sukupuoleen tottuminen

nM: ”---jos lähtee miettiin niin oli ala- ja yläaste. Ne ehkä vaikutti sillä tavalla, että mä en oo ehkä täysin samanlainen ku kaikki mun ympärillä. Että esimerkiksi mua kiusattiin ala- ja yläasteella molemmilla, mutta että ne ehkä toi esiin vaan sitä, että ehkä tää perusporukka ei oo sitä mun porukkaa. ---”

Aikuisiällänsä vahvimpina näyttäytyvät ne ainokaiset, jotka sanojensa mukaan toteuttavat toisenlaisia tapojaan ja toiveitaan lapsesta saakka. Kuitenkin muiden ihmisten tottumus vastustaa tavanomaisesta poikkeavaa kysyy yksilöltä erityistä lujuutta pitäytyä näissä valinnoissa (myös Lehtonen 2003, 139). Tätä koskien haastatteluista on nostettavissa esiin vähintään kolme, osittain limittäistä tapaa valita ja toimia hieman toisin kuin muut ihmiset, ja jotka pidemmällä aikavälillä edesauttavat sekä epätyypillisen koulutuksen harkintaa, ainokaiseksi ryhtymistä että oman toimijuuden hallinnan säilyttämistä. Esimerkinomaisesti seuraavat lainaukset edustavat luetellussa järjestyksessä ainokaisten ratkaisuja irrottautua joko hetkeksi tai kokonaan itselle tutusta ympäristöstä, sosiaalisesta piiristä tai itseen sopimattomiksi katsotuista sukupuolistereotyyppioista:

mN: ”---hain tänne sen takia et mä halusin nähdä eri paikkoja et mä en koskaan ollu käynyt ikinä aikaisemmin käynyt täällä. ---et nuo isommat kaupungit tuolla muualla niin niissä on niitä tuttuja kavereita jos oisin lähtenyt opiskelemaan sinne ja muuta. Tänne ei oikeastaan tullu silleen hirveesti, tosi pieni prosentti verrattuna siihen mitä niihin meni niin, hain tänne et hain ihan sellaista uutta, uutta että. Halusi nähdä vähän erilaista.”

nM: ”---mua ei tuossa ammatinvalinnassa sitonut mikään kun ei ollut semmosia vahvoja tyttökaveriporukoita, -suhteita. Että ois halunnut lähteä niiden kanssa samalle alalle kouluun. Yläasteellakin nuo tyttökaverit niin ne tykkäsi kiroilla ja ryypätä ja tehdä kaikkea semmoista mitä ei itse ei halunnut eikä tykännyt tehdä. ---”

nM: ”Joo. Ja se ala ei oo ehkä yllättänyt ketään sen takia, kun mulla oli niin nuoresta lähtien selkeät ne mun mielenkiinnon kohteet ja se paistoi läpi kaikille.”

Koulupaikan myötä kotiseudulta irrottautuminen ilmenee merkityksellisenä eritoten mieshaastateltavien kohdalla, mistä on tehty havaintoja myös muiden tutkijoiden toimesta (esim. Hoikkala 2019, 114). Huolimatta miesainokaisten säilyttämistä yhteyksistä tärkeimpiin lapsuudenajan/-seudun tuttaviiin, kuvailevat he toiselle paikkakunnalle ja/tai oppilaitokseen siirtymistä silmiä avaavana ja toisaalta myös omaa olemista helpottavana asiana. Näin myös esimerkiksi Tommi Hoikkalan (2019, 114) sanoin ”muutto lapsuuden ja nuoruuden paikkakunnalta tarkoittaa myös irtoamista noiden miljöiden sosiaalisista asetelmista ja sosiaalisesta säätelystä, ehkä myös maskuliinisuutta koskevista odotusrakenteista”. Muun muassa seuraava lainaus kuvaa sitä, miten uusi ympäristö voidaan mieltää aiempaa tai muita vaihtoehtoja sallivammaksi ja siten myös mielekkäämmäksi paikaksi opiskella:

mN: ”---toisaalta se ympäristö oli vähän toisenlainen, mitä ehkä ammattikoulusta pääsääntöisesti ajatellaan ---. Et siellä oli humanistisia aloja, hyvin ihmisseläheisiä aloja paljon, niin tietysti se ympäristökin muokkautuu sen mukaan et se ei ehkä ollut niin.. macho ja kova maailma, jos vertaa muihin kampuksiin mitä on niin niissä on aika miesvaltaisia ne alat tuolla muualla. Et on ne tietyt stereotyyppiolettamukset, sanotaanko näin. ---”

Peruskoulussa sekä toisella asteella opiskellessaan etäisyyttä vertaisistaan ottavat ilmeisimmin ne tytöt, joille kuuluminen tiettyihin sosiaalisiin piireihin rajoittaa itselle luontevinta ilmaisua ja suunnitelmien toteuttamista. Tällaisiksi sosiaalisiksi piireiksi voidaan laskea eritoten sellaiset tiiviit tyttöporukat, joissa ei otaksuta olevan tilaa muulle kuin ”perinteisenä” tyttönä olemiselle (Lehtonen 2003, 140). Ulkopuolelta käsin erilaisiksi määritellyt ja siten itsensä kokevat tytöt saattavatkin päätyä viettämään enimmänsä aikansa kotona tai vaikka edellä mainituissa harrastuksissa ja niiden kautta löytyneiden tuttavuuksien seurassa. Resurssiensa mukaan he voivat myös pyrkiä ajoittain toisaalle kotipaikkakunnalta, jossa toivottuja aktiviteetteja harrastajineen ei välttämättä ole aina tarjolla. Seuraava lainaus toimiikin yhdenlaisena esimerkkinä ainokaiseksi päätyneiden naisten kaverisuhteista:

nM: ”--- Enemmän mä viihdyin omissa oloissani ja mulla oli semmonen tietty, pieni kaveripiiri, jonka kans mä vietin aikaa. Yleensä mun elämässä tapahtui niin, että mulla oli se yks, lähin ystävä, jonka kans me tehtiin sit asioita. Jotka yleensä liittyi pelaamiseen tai musiikkiin tai johonkin. --- lukiossa lähdin matkustelemaan tosi paljon, että vietin tosi paljon aikaa --- seudulla. Sain sieltä tosi paljon kavereita harrastusteni kautta, ---, ympäri Suomea. Aina jos mulla oli vapaa-aikaa niin tuntu et mä lähdin pois kotipaikkakunnalta. Niin pieni paikka kun on niin siellä ei ollut ehkä samanlaisia mahdollisuuksia harrastaa. Sit nuo harrastusryhmät mitä mulla oli niin ne oli aika isolla skaalalla, että siellä ei katsottu ikää eikä sukupuolta että. --- Että ketään ei niinkään kiinnostanut kuka sä oot vaan mistä sä oot kiinnostunut, et se oli tosi semmonen rentouttava juttu. ---”

Varhaisen, tietyllä tapaa normeja vastustavan ja siten muille näkyvän toisin tekemisen ohella yksilön ainokaisena olo voi helpottua oleskelemalla mahdollisimman paljon toisen sukupuolen edustajien kanssa. Siinä missä ainokaisuus konkretisoituu joillekin vasta alan opinnoissa ja työelämässä toimiessa, tulee ilmiö tutuksi muutamille jo huomattavasti aiemmin. Toisinaan yksilöt hakevatkin seuraa tietoisesti niin sanotulta vastapuolelta;

nM: ”---sen takia mua ei yhtään haitannut hakea tällaiselle erilaiselle uralle, koska kun mä olin lastentarhassa ollut niin siellä oli tuo tyttöryhmä. Niin nehän oli kiusannut mua. Pojat oli tavallaan niinku ainoita, jotka oli hyväksyneet leikkeihin. Niin silleen musta ei tuntunut yhtään poikkeukselliselta lähteä, enkä nii. Et se oli sellainen ympäristö mihin oli tavallaan jo tottunut ja siitä oli sitten mukava lähteä jatkamaan.”

nM: ”---ehkä sitä nuorempana ajattelin, ainakin nuorempana mulla oli paljon enemmän naispuolisia ystäviä esimerkiksi. Mutta sitten lukioaikoina se alkoi vaihtumaan et se ku harrastukset kasvo niin sitten alkoi myös tulemaan sellainen miesvaltainen harrastuspiiri. Joten siihen tottui, että oot se ainoa tai toinen nainen huoneessa, että en koe sitä asiaksi, mikä ajaisi mut pois tältä alalta. Koska siitä on tottunut nuoresta iästä lähtien. Ja sitten justiinsa varmaan se, kun hengaili mun veljen kanssa niin sekin mahdollisti sen, että tuntu paljo luonnollisemmalta olla miespuolisten kavereiden ja työ-kumppaneiden kanssa. Varmaan jossain vaiheessa mulla oli itseasiassa oli silleen niinku päinvastoin, että mä suosin sitä et mä haluisin et mulla ois miespuolisia kavereita ja mulla olisi miespuolinen ympäristö, koska se tuntui tosiaan niin luonnolliselta. ---”

Toisen sukupuolen ryhmittymään liittyminen, sen jäsenyyden omaksuminen ja ylipäätään siinä viihtyminen ottavat oman aikansa. Pidempään sen voidaan uskoa kestävän silloin, kun toinen sukupuolista on jäänyt yksilölle selkeästi etäisemmäksi, hänen ehkä ollessa aiemmin koulussa, kaveriporukoissa kuin myös harrastuksissa lähinnä oman sukupuolensa edustajien parissa. Äärimmillään vähäisemmän sukupuolten välisen vuorovaikutuksen koettiin ilmenevän esimerkiksi seksuaalisena

häirintänä vapaa-ajalla ja työelämässä, joka nousi tosin esiin pienemmässä osassa ainokaisten haastatteluita. Seuraava lainaus onkin valittu selventämään tämän tyyppisiä haasteita yhdellä miesvaltaisista aloista, jolle työllistyminen ainakin tätä nykyä on mahdollista hyvin eri tasoilla koulutuksilla tai vaihtoehtoisesti vakuuttavalla työkokemuksella;

nM: ”---ne (osa alalla toimivista) on käynyt yläasteen ja sen jälkeen alkanut ---, joten ne ei oo saanut semmoista luonnollista ympäristöä kasvaa ja ehkä niinku olla vuorovaikutuksessa naisten ja tyttöjen kanssa. Niin se ehkä vaikuttaa vääristävästi niiden kuvaan ---. ---niin niillä ehkä menee se päähän, että ajattelee et jokainen nainen olisi sitten kiinnostunut. Että he tekee vain palveluksen, jos he laittaa kiinnostusta takaisin.”

Ainokaisuuden ensiaskelien paikantuminen saa pohtimaan ennen kaikkea sitä, miten moni nuorista lopulta valitsee perinteisen alan epätyypillisemmän sijaan, kenties johtuen muiden ihmisten suhtautumisesta. Seuraavaksi tuloksissa siirryn kuitenkin huomattavasti ajassa eteenpäin, nimittäin ainokaisten kokemuksiin koskien korkeakouluopintoihin ja työelämään osallistumista. Niiden suhteen vaikuttaa kuitenkin olevan iso merkityksensä sillä, miten vahvaksi yksilön ainokaisuus on aiempien vuosien saatossa päässyt muotoutumaan.

5.2.2 Turvana opiskelu- ja työyhteisö sekä toinen ainokainen

nM: ”---kaikki ihmiset ketä mä oon tavannut tässä niin ei oo ollut sitä vastaan, että mä oon nainen tai ei oo ollut sitä vastaan, että työskentelee mun kans. Ovat aina olleet todella ystävällisiä ja sellaisia mukaan ottavia, eivät oo sulkeneet mua pois tai nostanut mua jollekin tasolle vaan sen takia.”

mN: ”---siellä on tosi paljon omanlaisia tyyppejä ja on just, just samanlaisella pohjalla kyllä et on vaikka joskus pelannut joskus jotain joukkuelajeja ja muuta. ---se luokka on ainakin tosi semmonen juttu ---.”

Haastatteluissa kävi suhteellisen pian ilmi se, että ainokaiset kokevat päässeensä hyvin osaksi korkeakouluaikaisia opinto- ja työyhteisöjään. Näin ollen muut opiskelijat sekä työntekijät mielletäänkin yleensä mukaviksi ja vastaanottavaisiksi. Huomionarvoisesti tämä näyttää pätevän myös niiden ainokaisten kohdalla, joiden jotkut aiemmat kokemukset koulumaailmasta ovat olleet kielteisempiä. Joka tapauksessa yhteisöihin liittyttäessä ainokaisia hyödyttää erityisesti se, mikäli joukosta on poimittavissa kaikkia sen jäseniä yhdistäviä, sukupuolen vähemmälle huomiolle jättäviä tekijöitä. Täten

ainokaisen sukupuolta ei olekaan tarpeen alleviivata – edes kohteliaisuutena – esimerkiksi ryhmäyt-
täessä keskenään uusia opiskelijoita. Lämpimän ja hyväksyvän opiskelu- ja työilmapiirin merkitys on
suuri, ja josta voidaan esittää monia muita vastaavia esimerkkejä:

*nM: ”Nykyinen työpaikkakin niin siellä miehet on tosi kannustavia, ja ne tykkää kehua
toisiansa ja minuakin monesti niin kyllähän se vahvistaa sitä omaa oloa ja tekemistä.
Et siellä on ollu tosi kannustava ilmapiiri töissä. Vaikka kaikki työkaverit onkin, joiden
kanssa on läheisemmin tekemisissä niin ne on miehiä. Ja sit se nainenkin, joka on sa-
malla firmalla töissä mutta tekee eri toimipisteessä, niin hänkin on vähän tämmösen eri
polun kulkija. ---”*

*nM: ”---on ihan lähempikin porukka, että just me naispuoliset ja sitte nämä pari mies-
puolista. Et ihan silleen mukavasti. Ikinä ei oo kyl opiskelukavereilta tullut mitään
niinku.. et siinä mä koen, että ollaan kaikki tasavertaisia että. Mutta sitten kuitenkin sen
just huomaa tuon ryhmäytymisen et heti eka tutustu niihin naispuolisiin ja silleen me
ollaan aina porukka ja sitten ne muut.*

Viimeisimmissä lainauksissa alkaa hieman avautua toisen ainokaisen läsnäolosta koituva hyöty. En-
sinnäkin epätyypillisen koulutusvalinnan tekeminen voi jokseenkin helpottua, mikäli jonkun toisen
tiedetään tehneen tai olevan tekemässä vastaavaa valintaa. Täten etenkin nuoria ohjattaessa olisi heille
suotavaa esittää myös ”toisen sukupuolen ammattiin” suuntautumisesta kertovia uratarinoita.
Toiseksi ainokaiset kuvailevat tutustuvansa luontevasti ensiksi toiseen ryhmänsä ainokaiseen, jonka
jälkeen piiriä on helpompi lähteä laajentamaan. Niin ikään he kertovat tukeutuvansa toisiinsa myös
myöhemmin opinnoissa, etenkin kun mieltä askarruttavista asioista muille opiskelijoille tai opettajille
avautuminen ei tunnu aina yhtä miellyttävältä vaihtoehdolta.

Huomionarvoisesti ainokaisia eniten mietityttämään jääneet sattumukset näyttävät tapahtuneen
yleensä silloin, kun he ovat jääneet tilanteessa niin sanotusti omillensa. Toisin sanoen yksittäiseen
ainokaiseen voidaan uskoa kiinnittyvän sitä enemmän huomiota, mitä vähemmän muita ainokaisia on
koko opiskelu- tai työyhteisössä sekä yksittäisessä tilanteessa osallisena. Yksinjäminen tai sitä vas-
toin toisen ainokaisen läsnäolo voikin osittain selittää ainokaisen vastareaktiota tämän kohdatessa
haastavia tilanteita (ks. 5.2.3 ja 5.3). Tätä näkökulmaa havainnollistavat muun muassa alla oleva sekä
sitä seuraava lainaus:

*nM: ”---kun meille esiteltiin semmoista ulkomaan harjoittelua että sinne vois mennä
kesäksi harjoitteluun. --- Ja siitä oli info ja menin sinne niin ja olin ainut naispuolinen*

siellä. Se info pidettiin, siinä oli meidän opettaja joka piti sitä infoa ja se järkkäili. Ja sitten siinä infon loppupuolella se kysy multa et, tai kohdisti sen kysymyksen minuun et ootko sä nyt tosissaan lähdössä. Et se niinku otti, jotenkin tuli semmonen tyhmä olo että miksi mä oon edes kuuntelemassa tätä infoa että en mä tietenkään voi sinne edes lähteä. Jotain se perusteli et sinne pitäisi hankkia sit pukuhuoneet ja vessat erikseen koska se on niin miesvaltainen paikka jotenkin että se ois ollu jotenkin vaikeampi järkkätä. Ja ehkä siihenkin sit, ne oli fyysisesti raskaampia hommia et. ---”

5.2.3 Paineita sukupuolen tarkkailusta

Ainokaisuuteen liittyä siis omat haasteensa vielä koulutuksen valinnan sekä uuteen asemaan tottumisen jälkeenkin. Tässä osuudessa keskitynkin kuvaamaan muita haastatteluita ilmenneitä erityispiirteitä, jotka muistuttavat hiukan Rosabeth Moss Kanterin (1993, 206-242) havaintoja työelämässä toteutuvasta ainokaisuudesta. Erityispiirteet herättävätkin aiheellisia kysymyksiä koskien muun muassa ainokaisten opinnoissa ja työelämässä etenemistä sekä heidän hyvinvointia. Esimerkkien avulla osoitan, millä tavoin ainokaiset vastaavat parhaansa mukaan sekä yksilö- että tilannekohtaiset tekijät huomioiden heihin sukupuoliperusteisesti ja toistuvasti kohdistuviin huomionosoituksiin, odotuksiin ja kyseenalaistuksiin. Seuraava, pisin aineistolainauksistani tiivistää hyvin sekä edeltäviä että tulevia näkökulmia ainokaisuudesta:

mN: ”---esimerkiksi oppitunneilla niin kysymyksiä osoitetaan mulle tosi paljon. Korostuu varsinkin niissä tilanteissa, kun oon ainut mies. --- Et joku siinä on opettajilla, kun käydään noita aiheita ja sitten heitetään kysymys ilmoille, kukaan ei vastaa, niin mitä mieltä oot tästä. Niin sitten mietin, että mitä helkkaria sä multa kysyt, kun tässä on parikymmentä naista. Että miksi et kysy tuolta tai tuolta. Oon miettinyt, että mulle se ei oo varsinaisesti ongelma, mutta kun se osoitetaan ihan mulle nimellä mitä mieltä olet tästä kysymyksestä. Varsinkin kun nimellä osoitetaan kysymys, useamman kerran niin se saattaa muussa luokassa herättää jotenkin et onks toi jotakin muuta kuin me. Ja onko tuon mielipide jotenkin mielenkiintoisempi tai erilaisempi tai tärkeämpi kuin jonkun muun. Niin se voi asettaa vähän varsinkin sellaisille hiljaisemmille ja aroille, että enpä kehtaa edes yrittää vastata tai nostaa kättä siellä. Kun mun ei tarvitse kuin olla vaan tunnilla, niin siitä mulle annetaan se puheoikeus siellä. --- Ja välillä halusin vastapalloakin laittaa siihen, että en osaa sanoa. Tavallaan vähän olin itsekkin huono, kun en siinä aina sanonut, vaikka mulla saattoi olla siihen mielipide. Mutta halusin sillä tavalla päästä pois siitä tilanteesta, että sanoin et en osaa sanoa nyt just tähän juttuun just nyt jotain. Etten aina sano jotain, kun multa kysytään. Että se opettaja ymmärsi, ettei aina saa minulta kysyä aina jotain vastausta. Ja sitten myös kysymysasettelut välillä tehtiin niin, että opettaja heitti kysymyksen, kukaan ei vastaa mitään niin sitten heitettiin, et hei, kerrotko miehen näkökulmasta. Ja sitten sanoin, hyvin monesti aloitin

sen vastauksen et vaikka oon toki ainut mies vastaamassa tässä, että en toki edusta tässä jotain yleistä miehen näkökulmaa, tai vastausta. Et aina vastaukset lähdin noin, blokasin oman sukupuolen ja sitten vastasin. ---tällä tavalla se näkyy tuolla arjessa.”

Tämä sekä muut ainokaisten jakamat sattumukset osoittavat, miten usein he ovat ylimääräisen huomion kohteina. Ainokaisten sanoin näkyvyydessä on sekä hyvät että huonot puolensa, sillä siinä missä ainokaisen ei koskaan tarvitse pelätä huomiotta syrjään jäämistä, ei hän sitä niin toivoessaan voi silti itse valita. Oma alalle päätyminen nimenomaan miehenä tai naisena voi toistuvasti joutua selittämään muille niin oppilaitoksessa, harjoittelu- ja työpaikoilla kuin myös joskus vapaa-ajalla. Toisinaan sukupuolella on myös merkittävät etunsa, koska se voi taata ainokaiselle enemmän esittäytymisen sekä maineen kehittämisen paikkoja varsinkin niissä ympäristöissä, joissa alan epätasainen sukupuolijakauma on havaittu ja otettu kehityksen kohteeksi.

Ainokaisen harteille saatetaan niin ikään sovittaa aktiivisen opiskelijan – miksei myöhemmin myös työntekijän – viittaa. Useissa yhteyksissä mukana kulkiessaan se voi olla suhteellisen silmiinpistävä, muita ihmisiä hämmentävä ja toisinaan ainokaisesta itsestään vaivaannuttava asia (vrt. edeltävä lainaus). Vaihtelevasti aktiivisuuden vaade voikin joko uuvuttaa tai ilahduttaa ainokaista;

nM: ”---muut opettajat on ottanut ihan... neutraalisti. Ja silleen että on antanut sen ulosannin, että tykkää että on naisopiskelijoitakin opiskelemassa. Ja sitten että on semmoinen aktiivinen osallistuja siellä tunnillakin niin kyllä ne on niinku tykännyt siitä. --
-”

Ollessaan tarkkailun alaisena ainokaista kyseenalaistetaan selvästi muita herkemmin. Kuten myös Kanter (1993, 212-214) toteaa, voi tämä ilmetä ainokaisten eritasoisina suoriutumispaineina. Haastatteluissa kävikin ilmi se, miten muiden ennakkoluulot päihittääkseen ainokaisen on toistuvasti joko todistettava pärjäämisensä tai peitettävä mahdolliset epävarmuutensa:

nM: ”--- Koska ei oo tosi monta naista, jotka työskentelee tässä skenessä niin tuo se aina ainakin semmoisen, että joko ne kiinnittää ehkä liikaakin huomiota siihen et.. tuntuu et sitä saa enemmän huomiota kuin esim. samassa asemassa oleva mies sais. Ja jotkut voi epäillä sitä, että millaiset taidot mulla on.. koska siinä saa niin paljon sitä huomiota pelkän sukupuolen puolelta niin sieltä saattaa tulla se epäily, että mitä meriittejä sulla on muuten. ---”

nM: ”---aika harvoin niinku esimerkiksi opettajilta tulee kysyttyä jos on jotakin tähän kouluun liittyviä ongelmia tai muuta. Et ne on sitte ne muut.. ystävät ja koulukaverit.”

H: *”Mistä se vois johtua, että ei ehkä opettajilta tuu niin usein kysytyä?”*

nM: *”Mm, no. En mä tiedä onks siinä vähän semmoista, et tuleeko tässä nyt se sukupuoli silleen et.. Et JOS nyt näyttää että ei osaa niin sit vasta onkin jotenkin väärällä alalla tai miksi edes opiskelee jos ei edes ymmärrä tai. ---”*

Tällaiset opintoihin liittyvät kokemukset saavat pohtimaan ainokaisten tulevia käännteitä urapoluilansa. Vaikka haastatteleman ainokaiset kokivatkin sukupuolittuneella alalla työskentelyn olleen enimmäkseen myönteistä, on muiden tutkimusten perusteella ainokaisuus tarpeen huomioida esimerkiksi työpaikkojen rekrytoinneissa sekä työyhteisödynamiikan ja uralla etenemisen mahdollisuuksien osalta. Työelämää sivuten parikin lähteistä kertookin ainokaisten tyypillisemmin saavan epäonnistumisistaan kovempia moitteita (esim. Brescoll, Dawson & Uhlmann 2010; Kanter 1993, 212-213).

Hieman harvinaisemmissa tilanteissa, joissa esimerkiksi epäasialliseksi koetusta käytöksestä kertaalleen mainitseminen ei vaikuta toiseen kohtaamisen osapuolista, joutuu ainokainen valitsemaan ”pakeneeko” hän paikalta vai taisteleeko hän itsensä puolesta. Onkin huomattava, miten ärhäkempi itsensä puolustaminen vaatii ainokaiselta merkittävää itseluottamusta sekä uskallusta nousta auktoriteettia kuten esimerkiksi opettajaansa vastaan (ks. seuraavat lainaukset sekä alaluku 5.3). Sekä yksilölliset että tilannekohtaiset tekijät huomioiden tämä ei ole kaikille ainokaisille aivan yhtä helppoa.

nM: *”---itse joutui harrastamaan itsehillintää. ---jouduin pyytämään, että et tuu koskeen. Älä koske mun muistiinpanoihin, älä tuu koskemaan tähän kytkentään äläkä siihen liittyviin sisältöihin. Niinku pyysin, ihan oikeesti nyt et tuu niin kyllähän hänen (opettajan) oli vaikea ottaa se vastaan. ---”*

mN: *”---opettajat ennakko-olettaa. Opettajat sanoittaa asioita kysymättä ensin opiskelijalta. ---tyyliin ensimmäisenä päivänä opettaja ottaa minua olkapäästä kiinni ja sanoo, että mukava kun tulit tänne et sinähän varmaan oot --- suuntautumassa.. ja niin. ---sitä niinku useasti koulun aikaan kohtasin sen, että mä oon menossa --- tai toinen sitten --- jossa on miehiä tosi paljon. Ja opettajat sanoitti tässä tosi paljon niin mä olin yllättynyt siitä. Et ne tulee niin suoraan ja rohkeasti puhumaan mulle siitä. --- Niin sitä aloin koulussa opettelemaan, että sanoin opettajille et mä haluan tällaiseen. Että haluan osata kaikkia niitä hommia. Niin se ehkä vähän yllätti myös koulun puolta, että hetkinen. --- Olin, että haluan itse päättää minne mä meen.”*

Esimerkit kertovat niin ikään siitä, miten tarkoin ainokaiset päätyvät valitsemaan taistelunsa. Tyypillisesti he suosivatkin vetäytymistä niistä tilanteista, joissa puolustautuminen havaitaan silminnähden tehottomaksi, jopa uhkaavaksi oman jatkon kannalta. Toistuva itsensä puolustaminen voi alkaa tuntua työläältä, mikä ilmenee jo sivun 40 lainauksessa, jossa miesainokainen kertoo ajoittaisesta turhautumisestaan opettajiinsa sekä halustaan heittäytyä välillä täysin tietämättömäksi, jopa näkymättömäksi osallistujaksi. Toinen vetäytymisen pakkoa kuvaava esimerkki liittyy naisainokaisen kokemuksiin alalla esiintyvistä häirinnästä, jonka kohtaaminen on sekä kuormittavaa että yksilötasolla siihen puuttuminen riskialtista. Tilanteen altavastajana ollessaan ainokainen saattaa pyrkiä omilla toimillaan varmistamaan, ettei epäasiallisesti käyttäytynyt toinen osapuoli joutuisi selkkauksen takia epäsuotuisaan valoon:

nM: ”---saa kyllä aika hyvin estettyä kaiken tällöisen ei halutun kommunikoinnin.. Ja sit tota yleensä.. itse ei oo oikein lähtenyt puhumaan tästä, valittamaan vaan enemmän on hyväksynyt sen, että tätä nyt tapahtuu, mutta ei oo oikein semmoista ratkaisua, miten tästä pääsisi tällä hetkellä eroon. Joten on ehkä siinä tilanteessa yrittänyt silleen osoittaa sen, ettei itsellä ole mielenkiintoa. Ja sitten varmistaa myös sen toiselle, että ei lähde nostattamaan tästä julkisempaa haloota, koska se on se mahdollisuus et he tekisi vaikeammaksi mun olemisen alalla. Että ei halua ampua itseänsä jalkaan periaatteessa, et jos on kuitenkin semmoisia asioita, jotka pystyy itsen kanssa käsittelemään sitten. Jos jotain isompaa tapahtuisi, niin sitten tietenkin ois asia erikseen että.”

Yhden tai useamman ainokaisen liittyessä sukupuolittuneisiin opiskelu- ja työyhteisöihin voi sen osittain tiedostamaton kulttuuri tulla paremmin esille ja haastetuksi. Jotkut vakiintuneista käytänteistä ja uskomuksista saattavatkin tuntua ainokaisen näkökulmasta katsoen hölmöiltä ja järjenvastaisilta. Niin opinnoissa ja töissä kuin myös vapaa-ajalla ainokaiset törmäävät aika ajoin esimerkiksi sangen cismormatiivisiin yleistyksiin, joiden kautta muut ihmiset yrittävät ennustaa tai tulkita ainokaisten käytöstä sekä arvioida heidän ulkoista olemusta. Esimerkiksi oheisessa lainauksessa miesainokainen alustaa kavereidensa suhtautumista hänen naisvaltaisella alalla työskentelyyn, työn parissa tavattavaan alastomuuteen sekä näiden ihmettelyjen eroa suhteessa omiin näkemyksiin;

mN: ”---mun kaverit on aika miehisillä aloilla, mä oon tällaisella ---. Niin ne ajattelee, että onko siistiä olla siellä naisten ympäröimänä ja sä vaan katselet niitä naisia siellä. --- Ja sitten ku mä näen siellä kaikenlaista, kaikenlaisia ihmisiä niin sitten ne miettii, miten se vaikuttaa minuun ja miten.. kaverit mielti et miten mä kohtaan naisia, miten mä pystyn ajattelemaan, kun mä olen nähnyt kaikkea. Niin niille se on jotenkin siistiä, kun näet naisen alasti. ---”

Toisin sanoen ainokaisten kohtaaminen ja ymmärtäminen nimenomaan yksilöinä eikä sukupuolensa keskivertoedustajina voi oleellisesti olla uhattuna (Kanter 1993, 206-208). Haastatteluista on myös pääteltävissä, miten alansa miesainokaisia pidetään yleisimmin naisia rohkeampina, kunnianhimoisempina, fyysisesti vahvempina ja siten tiettyjen tehtävien hoitoon soveltuvimpina, vaikkei se haastateltujen miesainokaisten mukaan pidä kaikkien kohdalla paikkaansa (myös Alanko & Orjasniemi 2018).

Naisainokaiset puolestaan pohtivat hieman enemmän pukeutumista ja muuta itsensä ehostamista, lähinnä sen haittavaikutusten näkökulmasta. Onkin mahdollista, että naisainokaiset saattavat haluta peittää tietyissä tilanteissa naisellisiksi miellettyjä piirteitään välttyäkseen enimmäkseen stereotyyppioihin liittämislähtöiseltä, lisätäkseen omaa uskottavuuttaan sekä sulautuakseen paremmin osaksi miesvaltaista ympäristöä (Kanter 1993, 220). Lainauksista päätellen vaatetukseen ja ulkonäköön liittyvät kysymykset ovat oleellisia, koska yleensä jo pelkkä sukupuoli on omiaan aiheuttamaan arvioivia katseita, jopa vihamielistä kommentointia.

nM: ”---koulussa mä mietin että miten mä voin pukeutua. Et voinko mä laittaa korkokengät kun niistä kuuluu kopina. Kun kukaan ei oo suoranaisesti varmaan sanonutkaan eikä millään tavalla tuonut ilmi, että se ois mitenkään, mut oon varmaan itse jotenkin epävarma sen alan kanssa ja muuta niin sitten jotenkin mietin tuommoisia. Et miten paljon voi meikata ja laittaa hiuksia ja oonko mä uskottava ---.”

nM: ”---ja hänellä (kuvitteellisella naisoletetulla) on ehkä vähän avonaisempi kaulaukko ja jotain tällaista niin se saa siitä heti semmoisen somemyrskyn aikaan. Siellä on niitä, jotka menee katsomaan sitä --- vaan sen takia, että hän on nainen ja sen sisällön takia, mutta sitten on niitä, jotka halveksii tätä ihmistä sen takia et se käyttää ns. hyväkseen sitä, että on nainen ---.

5.3 Opettajat ainokaisia kohtaamassa: ”Vaikka kaikki periaatteessa tietää, niin ois se ehkä hyvä ottaa puhuttavaksi jo kouluympäristössä”

Otsikon lainaus edustaa yhdenlaista käsitystä siitä, miten sekä oppilaitoksissa että työpaikoilla ihmisten odotetaan kohtaavaan toisiaan kunnioittavasti ja sukupuolisensitiivisesti, aiheesta kuitenkin sen enempää keskustelematta. Näkökulmaa kärjistäen, koska tasa-arvolainsäädäntö käytännön

vaikutuksineen ajatellaan olevan jo jokaisen tiedossa, ei erityisen painavaa syytä sukupuolitietoisien osaamisen syventämiselle nähdä olevan jäljellä. Kuitenkin suorittamieni haastattelujen perusteella esimerkiksi juuri korkeakouluopettajat ovat sellaisia henkilöitä, joiden kanssa toimiessa ainokaiselle voi koitua haastavia tilanteita. Tämä on arveluttava huomio niin suomalaisten opettajien pitkälle koulutautuneisuuden, opetustyössä asianmukaisesti toimimisen vaatimusten, opettajan ja opiskelijan välisen valtasuhteen kuin myös ainokaisten itsensä kannalta sikäli, miten usein he tapaavat opettajiaan koulutusta suorittaessaan.

Etenkin arkisen puheen kautta joidenkin opettajien sukupuoliin liittämät, ainokaisten sanoin vanhaaikaiset yleistyksiset tulevat ilmi. Näiden opettajien kuvailtiin yleensä olevan iäkkäämpiä, pian eläköityviä alansa konkareita, mikä ei toisaalta poista asian vakavuutta. Kielteisemmillään opettajien toiminnan koettiin sisältävän runsaasti ennalta tietämistä ja sanoittamista, kysymysten kärkeästä kohdentamista sekä sellaisten vitsien ja dikotomisten ilmaisujen esittämistä, jotka tuntuvat ainokaisten mukaan sekä itse tilanteessa että jälkeinpäin asiattomilta. Tulevassa kahdessa osuudessa käsitellenkin tarkemmin näitä puheen elementtejä eritoten siitä näkökulmasta, miten ne voivat hankaloittaa ainokaisten omaehtoista opiskelua, tai vastaavasti työpaikalla toteutuessaan työntekoa.

5.3.1 Toimijuutta rajoittavia, poikkeavuutta alleviivaavia puhetapoja

nM: ”--- Toki meillä oli yksi opettaja, joka pisti kapuloita rattaisiin. Hän on iäkäs, miesopettaja ja hänen mielestä --- naiset tarvitsee tukea ja apua, ne ei voi ymmärtää... mitä siinä niinku tapahtuu. Ja tämän perusteella hän sitten päätti, että jos kerta tytöt on parina niin hän sitten tukee vähän enempi tyttöjä, kun ne on niin avuttomia. --- Sitten siellä testausten ja mittauksen aikana hän käy vääntelemässä vipuja niin, että me ei pysytä kärryillä mitä tapahtuu. --- Niin pojathan tämän taktikoi suurin osa luokasta, että he oli kauheen kiireisen oloisia ja näköisiä et joo me osataan tää homma. Ja toki yritimme tätä samaa tekniikkaa, mutta sehän ei, kun hän oli päättänyt, että tytöt tarvitsee enempi apua niin hän sitten puuttui asioihin enempi.”

Useat ainokaiset kertoivat haastatteluissaan tämänkaltaisesta tilanteesta tai tilanteista, joissa opettajalla otaksuttiin olevan sukupuolta koskevia ja siten kohtaamisissa vaikuttaneita ennakkoluuloja. Esimerkiksi edeltävän lainauksen tavoin opettaja voi suhtautua epäilevämmiin ainokaista kohtaan tämän sukupuolen takia sekä oikeuttaa sen perusteella eriävät tapansa toimia opetustilanteessa. Onkin aiheellista pohtia miten näin vahvat, ainokaiseen kohdistetut asenteet voivat horjuttaa hänen luottamusta kyseiseen opettajaan, muuhun henkilöstöön, yleisesti oppilaitoksessa tarjottavaan opetukseen

ja ohjaukseen sekä ennen kaikkea omaan osaamiseensa. Niin ikään opettajan näyttävä pyrkimys taivuttaa joko kuviteltuja tai esimerkiksi yksilöiden aiemmasta koulutustaustasta johtuvia osaamiseroja pitää ainokaisen sukupuolensa kera edelleen tarkkailun alaisena, alleviivaten tämän erilaisuutta muuhun ryhmään nähden sekä estäen esimerkiksi itsenäisen päättelyn ja oppimisen mahdollisuuden.

mN: ”---lähipiiristä ei sillä tavalla ole tullut kummastusta, mutta sitten ehkä, jos miettii sitten mistä se kummastus on tullut niin on harjoitteluiden kautta ja kun ollut siinä ammatissa ja kun on lähdetty harjoitteleen niin sitten niin et mites mies on ajautunut näille aloille, näihin ammatteihin, niin sitä on kyllä tullut sitten ja paljon. --- Et ensimmäiset kaks viikkoahan mä vastailen et mitäs mies tekee alalla, kun mä meen harjoitteluun.”

Ennalta sanoittamisen ja osittain kysymysten kohdentamisen tarve liittyyne luultavasti siihen, miten opettajat sekä esimerkiksi harjoittelunohjaajat kyllä tunnustavat kohtaamansa ainokaisen harvinaisuuden sekä sen, miten yhdenlainen raja on ylittynyt yksilön valikoiduttua oletetulle sukupuolelleen epätyypilliseen hakukohteeseen. Yleisesti tällaisiin hyväntahtoisesti uteliaisiin, ensikohtaamisissa tapahtuviin ihmettelyihin ainokaiset suhtautuvat sangen ymmärtäväisesti ja kärsivällisesti. Sen sijaan varsinaisiksi haasteenpaikoiksi muodostuvat tilanteet, joissa ainokaisen on määrä tehdä jokin suhteellisen painava, esimerkiksi harjoittelua tai opintojen suuntaamista koskeva päätös, joka aiheuttaisi jälleen normista poikkeavan rajanylityksen (ks. lainaukset nM s. 40 & mN s. 42). Toisin sanoen ainokaisen kohtaamat sekä haastatteluissa jakamat, tiettyä suuntaa kohti linjaavat sanoitukset ilmaisevat ja koittavat pitää kiinni niistä jäljellä olevista rajoista, joita alan aliedustetumpi sukupuoli ei ole tavannut vielä toistuvasti ylittää. Täten ei lieneäkään suoranaisten ihme, miksi vahvasti sukupuolittuneiden alojen sisään on ilmestynyt vähitellen niin sanottuja miesten ja naisten työtehtäviä sekä toimialoja.

Lisäksi haastattelemani ainokaiset mieltivät merkittävässä määrin kysymysten kohdentamista, jota osa opettajista harjoittaakin ilmeisen systemaattisesti sekä toimintaansa kyseenalaistamatta. Aihealueen pidemmälle analysoiminen vain tämän aineiston ja näkökulman varassa tuntuu kuitenkin haasteelliselta, ja josta varmistuakseen tulisi hyödyntää monitapaisempaa aineistonkeruuta. Toistuvasti yksinomaan ainokaiselle kohdennetusta puheesta voitaneen silti mainita, miten se vahvistaa vanhoja sekä luo uusia, häilyviä rajoja ainokaisen sekä muun ryhmän välille kuin myös voi aiheuttaa ainokaiselle epävarmuutta omista valinta- ja toimintamahdollisuuksista (nM s. 40 & mN s. 42). Mikäli tarkoituksena on vahvistaa ainokaisen toimijuutta sen rajaamisen sijaan sekä tukea riittävästi häntä koulutus- ja työuran suunnanotoissa, on näihin arkisiin puhetapoihin syytä kiinnittää erityistä huomiota.

5.3.2 Toiseuden tuntemuksia leikinlaskusta

nM: ”---siinä kyllä aina särähtää jos jotenkin puhutaan miehistä niin tulee väistävästi semmonen olo että jää ulkopuolelle niistä. ---”

Loput lainauksista kuvaavat sitä, millaisia vaikutuksia (opettajan) harkitsemattomalla, jossain tapauksissa tarkoituksellisella leikinlaskulla voi olla. Kokemuksiaan sukupuolta koskevasta vitsailusta jakoivat etenkin naishaastateltavat, mikä ei aiempien tutkimusten valossa ollut täysin odottamatonta (esim. Kanter 1993; Sunnari, Heikkinen, Rautio, Väyrynen & Nuutinen 2005). Puolestaan muunlaista sukupuoleen liittyvää kiusoittelevaa, vastakkainasetteluja ja ruumiillistamista vaikuttavat kohtaavan tasapuolisemmin sekä nais- että miesainokaiset (ks. aiempi 5.2.3). Erityisesti on huomioitava, miten opettajat tapaavat esittää vitsejään kahdenkeskisten kohtaamisten sijaan esimerkiksi opetustilanteissa. Leikinlaskun tapahtuessa näin isomman joukon ollessa koolla, on vitsin kohdistuminen yksittäiseen ihmiseen tai ihmisryhmään selvästi vaikeampi osoittaa. Joka tapauksessa vitsailu asettaa ali-edustetun sukupuolen ja siihen lukeutuvat henkilöt julkisen naureskelun tai ivailun kohteiksi:

nM: ”---mutta sitten saattaa kyllä olla semmosia jotain, jotain naisiin liittyviä vitsejä tai semmosia, jota ihan opettajiltakin tulee jotain korkokenkävitsejä tai jotakin mä muistan että oon kuullut, että ei ne niinku meihin kohdistu mutta että se yleinen puhe on siellä semmoista just että erottaa että ollaan niinku miesvaltaisella alalla jotenkin. Että naiset on jotenkin se vitsin kohde ja jotenkin semmoisia on muutama tullut mutta en nyt tarkkaan muista et mitä vitsejä ja muuta.”

H: ”Mm, että ehkä vähän semmoisia tilanteita, missä se on huumorin varjolla?”

nM: ”JOO. Kyllä.”

H: ”Miten noin ylipäätään, jos on tuommoinen tilanne, jossa heitetään joku vitsi niin miten siihen on reagoitu?”

nM: ”Ei varmaan oikeen silleen.. mitenkään tai silleen hyväksyvästi että siihen ei oo kukaan mitään ikinä sanonut tai me itsekään olla siihen mitenkään niinku. Et ehkä me tuhadetaan tai saatetaan vilkaista toisiamme näiden meidän naispuolisten kesken. ---”

Lainauksen loppua kohden tiivistyy humorististen heittojen keskeiset seuraamukset. Ensinnäkin, siinä missä opettaja vitseillään saattaa pyrkiä keventämään tunnelmaa sekä luomaan yhteyttä opettamaansa ryhmään, haittaa se merkittävästi jokaiselle avoimen ja turvallisen oppimisympäristön mahdollistumisesta (esim. Jauhola & Vehviläinen 2015, 25). Niin ikään on kyseenalaista, miten opettaja – joka korkea-asteellakin on yksi esimerkki opiskelijoille – voi tällä tavoin normalisoida vitsailua

sekä toisen sukupuolen alemmas arvottamista. Toisena tärkeänä huomiona vain harvoin ainokainen itse tai joku hänen kanssaopiskelijoistaan haastaa vapaaehtoisesti auktoriteettiasemassa olevan opettajansa, useimmiten halustaan välttyä herkkänahkaiseksi leimaantumiselta (Kanter 1993, 222-226; Sunnari ym. 2005, 88-89). Läpänsietoa sekä siihen kytkeytyvää kielteisten tunteiden sivuuttamista kuvastaakin edellä mainittu, jaettu ”tuhahdus” ja merkitsevä katsekontakti paikalla olevien ainokaisien kesken. Tämän lisäksi ainokaiset voivat vältellä enimpien epäasiallisuuksien kuulemista radikaalimminkin, joskus esimerkiksi oman osallistumisensa kustannuksella:

nM: ”---hän kerto semmoisia sovinnostivitsejä. Ja kerto monesti juttuja vaimostaankin silleen halventavaan sävyyn. Ja se oli jännä, että itse olimme jo tämän opettajan kohdalla oppinut, kun hän sano vitsi, niin sen jälkeen korvat kiinni kloks. Sitten teksti menee ohi, ja se vaikeutti keskittymistä justinsa se kun nämä ei ollut aivan asiallisia nämä hänen juttunsa kaiken aikaa niin.”

Oppilaitoksen henkilöstöä sekä erityisesti puhetapoja koskevien huomioiden päätteeksi siirryn tutkielmassa lukuun 6 eli tulosten yhteenvetoon ja tarkempien johtopäätösten esittämiseen. Tulen muun muassa arvioimaan enemmän ainokaisten ja opettajien tai muiden vastaavien auktoriteettien välistä suhdetta mahdollisine haasteineen sekä niiden ennaltaehkäisemisen ja käsittelemisen tilaisuuksia. Lopulta, kaikkein viimeisin lainauksista kuvaa mielestäni osuvasti sitä, miten tärkeää on tunnistaa ja tunnustaa ainokaisten kuin myös muiden vähemmistöön lukeutuvien opiskelijoiden asianajoa vaativien tilanteiden olemassaolo sekä reagoida niihin viipymättä, etteivät he jäisi pohtimaan yksin kohtaamiaan eriäviä odotuksia sekä etenemisen seisauttavia rakenteita:

nM: ”--- Niin pojat on häneenkin (alan vastuupettajaan) ollu monesti näissä asioissa ollu yhteydessä, että hänkin on ollut sitten meihin yhteydessä, että kun tiesi että tytöt on ollut tulilinjalla niin. Että on pistänyt tekstiviestiä ja järjestelmän kautta meille tytöille. --- Niin kyllä niitä tietää, että apua on ja tietää että miten asiat on ihan hyvin hoitunut sitten.”

6 TULOSTEN YHTEENVETO SEKÄ NÄKÖKULMIA KOSKIEN AINOKAISTEN TUKEMISTA JA SEGREGAATION PURKAMISTA

Tässä luvussa teen yhteenvetoa tutkielmani tähänastisista tuloksista siten, että pohdin samanaikaisesti niiden merkitystä sukupuolisensitiivisen ohjauksen vahvistamisen, ainokaisten koulutus- ja työurien tukemisen sekä laajemmin työelämän segregaaation purkamisen näkökulmista. Tarkastelussani huomioin parhaillaan korkeakouluissa ja työelämässä olevat ainokaiset kuin myös niihin jatkossa hakeutuvat yksilöt (erityisesti nuoret).

6.1 Varmuutta kokemuksista, kannustuksista ja valintamaisemien katselusta

Tutkimukseni perusteella aivan ensimmäiset, koulutusta ja työtä koskevat ideat ja suunnitelmat paikantuvat yksilön lapsuus- ja nuoruusvuosiin, niiden aikaisiin aktiviteetteihin ja ihmisiin sekä niiden kautta saatuihin, itseluottamusta kasvattaneisiin kokemuksiin ja palautteisiin (ks. 5.1.1). Täten niillä on erityisen suuri merkitys yksilöiden koulutusvalintojen ja niiden mahdollisen sukupuolittumisen kannalta. Etenkin sukupuolisensitiivisen ohjauksen vahvistamisen näkökulmasta olisikin tärkeää pitäätyä oman lähiympäristön havainnoinnissa sekä arvioitava aktiivisesti muun muassa sitä, millaista kannustusta ja tarjoumien äärelle ohjaamista eri sukupuolten edustajat tyypillisimmin saavat. Arkisten tilanteiden osalta on muutoinkin huomioitava, mukailaanko ja vahvistetaanko niissä perinteistä

sukupuolijakoa, joka osaltaan hillitsee epätyypillistä kouluttautumista. Ennen kaikkea, koska tulosten mukaan varhaisimmat elämäkokemukset vaikuttavat olennaisesti yksilön mahdolliseksi katsomien koulutusvaihtoehtojen määrään, on jyrkkien jakojen loiventamiseksi viritettävä yhä tiiviimpää yhteistyötä niin kotien ja koulujen kuin myös lasten ja nuorten vapaa-aikaan vaikuttavien toimijoiden välille (myös Lahtinen, Hoikkala & Aapola-Kari 2019, 149-152). Segregoitujen rakenteiden ja asenteiden ravistelua ei tulisikaan jättää yksinomaan nivelvaiheisiin keskittyvän ohjauksen hartaille, vaan siihen on ryhdyttävä yksilön elämänkaaren näkökulmasta huomattavasti aiemmin.

Toiseksi on huomioitava nuorten läheisten, ensi sijassa perheenjäsenten mukanaolon ja myönnytyksen merkitys koulutusvalintojen teon suhteen (5.1.2). Vaikka haastatteluissa perheen eikä lähisuvun kuvailtu sanalleen suoraan sopivia koulutusvaihtoehtoja, on heillä merkityksensä nuoren henkisen kasvun tukemisessa sekä toisaalta esimerkiksi harrastusten mahdollistamisessa. Erityismaininnan saavat siskot ja äidit, joiden asenteiden vaikutusta epätyypillistä koulutusta harkitseviin nuoriin voisi halutessaan enemmänkin tutkia. Yhteen vetäen kukin nuori ottaa tarpeelliseksi kokemansa määrän tukea lähipiirinsä aikuisista (myös Lappalainen ym. 2010, 47). Sen sijaan ohjaus yläkouluissa ja lukioissa saa ainokaiseksi päätyneiltä tuntuva kritiikkiä, eikä suotta. Siinä missä ohjaajien yleisesti mielletään olevan kannustavia ja aktiivisia selvittämään ohjattaviensa kiinnostuksia, eivät he tulkitusti joko halua tai ehdi käyttämään aikaansa yhteiseen vaihtoehtojen ja erityisesti valintamaisemien tarkempaan tutkimiseen. Tähän liittyen, kuten esimerkiksi Päivi-Katriina Juutilainen on väitöksessään (2003a) esittänyt, saattaa ohjaajien mielessä painaa liiaksi kunkin ohjattavan yleinen sekä tietyissä oppiaineissa saavuttama menestys. Niin ikään kohtuuttoman ison painoarvon saa ohjattavan oma-aloitteisuus ottaa epätyypillisen alan mahdollisuus kohdallaan puheeksi. Näiltä osin sekä edellä tärkeäksi todetun kokemuksellisuuden uupumisen vuoksi ohjauksessa voidaan todeta olevan vielä reilusti parantamisen varaa.

Viimeisenä muttei vähäisenä hakeutumisen teemana käsittelemme yksilöiden tapaa lukita koulutusvalintansa pitkälti mielikuvien ja/tai yksityiskohtien perusteella (5.1.3). Vaikka tällainen hakeutumisen tapa voi ohjauksen näkökulmasta vaikuttaa liiankin sattumanvaraiselta, on valinta yksilölle itselleen useimmiten aito ja harkittu omiin kriteereihin sekä tietopohjaan nähden. Koulutusvaihtoehtojen laajemman kirjjon ja niiden eri puolet paremmin nähdäkseen erityisesti nuoria tulisi tukea niin omien mieltymysten ilmaisussa kuin myös niiden synnyn kriittisessä tarkastelussa. Esimerkiksi työhön ja muuhun elämään liittyvistä, yksilöllisistä arvoista tulisi keskustella laajemmin sekä haastaa yksilöitä

pohtimaan kohtaamiensa stereotypioita, niiden alkuperiä sekä käyttämiensä tietolähteiden todenmukaisuutta. Koska yksilöitä on tarkoitus avustaa niin sanotun kokonaiskuvan hahmottamisessa, ei ohjaajien tulisi kiillottaa tai piilottaa tiettyjä puolia alasta esimerkiksi ohjattavan nopeamman hakeutumisen toivossa. Lisäksi koska konkreettisissa kokeiluissa piilee yksilöiden omia pohdintoja käynnistävää voimaa, on niiden tarjoamiseen ja sisällyttämiseen myös koulumaailmassa kiinnitettävä tarkkaavaisuutta. Esimerkiksi TET-jaksojen, koulutus- ja työkokeiluiden sekä oppilaitos- ja työpaikkavierailuiden osalta voidaan kasvattaa yksilöiden kiinnostusta ylittää perinteisiä sukupuolirajoja, jonka myötä myös naisten ja miesten työelämästä kartuttama tieto sekä kokemus olisi vähemmän sukupuolittunutta. (Lahtinen ym. 2019, 146, 148, 151.)

6.2 Voimaa toisin tekemisestä, yhteisöistä ja muista ainokaisista, toiveita tarkkailun tasaantumisesta

Epätyypillisiin koulutuksiin hakeutumisten jatkeeksi otaksuin käsitteleväni ainokaisuutta vain korkeakouluopintoihin ja työelämään osallistumisen näkökulmista. Kuitenkaan näin suora siirtymä ei ollut mahdollista, sillä nähtävästi yksilön reitti ainokaiseksi voi raottua jo huomattavan aikaisin, lapsuudessa ja nuoruudessa suoritettavien toisenlaisten valintojen ja tekojen tuloksena (5.2.1). Huomionarvoisesti joillain tämä varhainen toisin tekeminen, sen seurauksena erilaiseksi määrittäminen / itsensä kokeminen ja muutamilla jopa kiusatuksi tuleminen voivat olla painava osasyys hakeutua kohti toisen sukupuolen mukaisia ryhmiä sekä epätyypillisiä aloja. Lisäksi tuloksissa havainnollistamani ratkaisut irrottautua kokonaan tai väliaikaisesti aiemmin tutusta ympäristöstä, sosiaalisesta piiristä ja vallitsevista stereotypioista auttavat yksilöä myöhemmin sekä asettumaan ainokaisen asemaansa että käsittelemään opinnoissa ja työelämässä vastaan tulevia haasteita (vrt. Lehtonen 2003, 139). Tähän peilaten yksilöiden valmiuksia toimia toisin sekä toisinaan myös joukon ainoana miehenä tai naisena voidaan edistää muun muassa tuomalla esiin esimerkkejä sekä toisenlaisista uratarinoista että sekoittamalla rohkeammin vakiintuneita, sukupuolijakaumaltaan tasaisia porukoita ja työmuodostelmia.

Esimerkiksi edellä mainittu Jukka Lehtonen (2003, 138) toteaa yksilöiden korkeamman iän sekä luokka-asteelta toiselle siirtymisten yleensä loiventavan kaikkein tiukimpia arvostuksia ja sukupuolten mukaisiin leireihin jakautumista. Haastatteluidenkin perusteella asia on näin myös

korkeakouluissa, vaikka useimmat ainokaisista kokivatkin sukupuolensa vaikuttavan jonkin verran esimerkiksi ryhmäytymisessä opintojen alkaessa. Vaikka pääsääntöisesti ainokaiset uskovat kansaopiskelijoidensa suhtautuvan heihin lämminmielisesti, on ainokaisilla silti aina hieman vaikeampaa täysin yksin kuin yhdessä toisen alan ainokaisen kanssa (5.2.2). Havaitusti toisen ainokaisen läsnäolo voi sekä helpottaa ryhmään tutustumista että antaa jatkossa vertaistukea kaikkein epämukavimmissa tilanteissa. Tukea löydökselleni antaa myös Kanter (1993, 237-238), jonka mukaan pienikin tasoitus ryhmän sukupuolijakaumassa auttaa haastamaan enemmistön vakiintunutta kulttuuria sekä lieventämään yksittäiseen ainokaiseen kohdistuvaa tarkkailua ja suorituspaineita. Ainokaisillekin myönteistä opiskelu- ja työilmapiiriä edistääkseen niissä on huolehdittava kaikkia jäseniä yhdistävien tekijöiden löytymisestä sekä tarpeen mukaan vahvistettava saman alan ainokaisten keskinäistä sidettä kuin myös edistettävä laajempaa vertaistuen mahdollistumista.

Haastattelemani ainokaiset olivat silminnähden motivoituneita osallistumaan tutkimukseen, kenties päästessään kertomaan ainokaisuuden kokemuksistaan tavanomaista syvällisemmin. Siinä missä ainokaisuuden erityispiirteitä löytyi paljon, liittyvät ne kaikki jollain tapaa ainokaisiin kohdistuvaan runsaaseen näkyvyyteen, toisenlaisuuden ylikorostumiseen sekä niiden aiheuttamiin vaikutuksiin ryhmädynamiikassa (5.2.3). Toistuva, ylimääräinen huomio voi ilmetä hyvin eri tavoin yksittäisen ainokaisen opiskelu- ja työarjessa, lisäten esimerkiksi aktiivisuuden ja pärjäämisen vaatimuksia tai kysymällä erityistä rohkeutta ja tilannetajua puolustaa itseään tietyissä tilanteissa. Vaikka myös Kanterin (1993, 240) mukaan ainokaisuus tuottaa sen läpi käyville erityisiä keinoja selviytyä haastavissa asetelmissä, on haitta puolten pitkää listaa pyrittävä aktiivisesti lyhentämään. Kenties keskeisin väline tässä on henkilöstön sukupuolitietoisten kohtaamistaitojen kehittäminen itsereflektion kautta, jota varten tarvitaan avointa ja suoraa puhetta sukupuolta ja muita eroja koskevista asioista. Tähän liittyen nykyisin sekä ainokaisten itse tuottamassa että heitä ympäröivässä puheessa korostuvat itsestänselvyyksien omaiset ihanteet sukupuolten ynnä muiden ihmisryhmien välisen tasa-arvon toteutumisesta, jonka keinoista on oppilaitoksilla ja työpaikoilla toki lakisääteinenkin velvoitteensa informoida. Kuitenkin ainokaisiin kohdistuva runsas ihmettely, kyseenalaistukset sekä sukupuolen ilmentämistä koskevat arvioinnit kertovat yhdessä siitä, miten auki purkamattomat sukupuolinnormit jatkavat vaikutustaan myös korkea-asteen oppilaitoksissa ja työpaikoilla, kätkien eriarvoisuuden arkipäiväiseen puheeseen sekä käytänteisiin.

6.3 Huolenpitoa henkilöstön sukupuolitietoisesta kohtaamisosaamisesta ja ainokaisten hyvinvoinnista

Korkeakouluopintojensa aikana ainokaiset tapaavat säännöllisesti oppilaitoksen henkilökuntaa, luultavimmin kaikkein eniten oman alansa opettajia. Haastatteluihinkin tulikin yllättävän paljon esiin sellaisia näkökulmia, joiden mukaan kohtaamisia varten tarvitsisi pitää parempaa huolta henkilöstön sukupuolitietoisesta osaamisesta. Yleisimmin ristiriitatilanteet syntyvät joidenkin opettajien arkisten puhe- ja vuorovaikutusprosessien seurauksena. Tyypiesimerkkejä moninaisuutta ja ainokaisten omaa ääntä poissulkevasta puheesta ovat opettajien ilmaisemat ennako-oletukset sukupuolten mukaisista, ”luontaisista kiinnostuksista ja taidoista”, mikä voi näkyä esimerkiksi mahdollisuuksien kapeampana tarjoamisena sekä ainokaisen tärkeiden suunnantojen ennalta sanoittamisena (5.3.1). Niin ikään poikkeuksellisen tiheä, yksinomaan ainokaiselle kohdennettujen kysymysten esittäminen esimerkiksi opetustilanteissa voi tehdä vähitellen eroa ainokaisen ja tämän kanssaopiskelijoiden välille.

Vaikka murto-osa ainokaisista ei kokenut kohdanneensa eriävää kohtelua nimenomaan oppilaitoksessaan ja opettajiensa toimesta, tunnistivat he sitä esiintyvän esimerkiksi työelämän puolella. Esimerkiksi sukupuolta koskeva vitsailu on yksi räikeimmistä ilmiöistä, jota esiintyy olosuhteiden ollessa sille otolliset niin työpaikoilla, epävirallisemmissä kokoontumisissa kuin toisinaan myös netin keskustelupalstoilla. Vitsien esittäminen opetuksen ohessa tai muutoin on ymmärrettävä vallankäyttönä, joka on omiaan lisäämään ainokaisten toiseuden tuntemuksia ja joka voi haitata heille ominaista tapaa olla osallisena tilanteessa (5.3.2). Tämänkaltaiset havainnot saavatkin pohtimaan ammattikorkeakoulujen ja eritoten sukupuolittuneiden koulutusalojen asenteellista esteettömyyttä, koska samaan aikaan kun kanssaopiskelijat vaikuttavat suhtautuvan ainokaisiin myönteisesti, on joidenkin opettajien osoittama tuki joko ennakkoluuloille perustuvaa, siten väärin mitoitettua tai se voi puuttua jopa kokonaan. Arkiseen puheeseen tarttuminen on luonnollisesti haasteellista, sillä aina toisia loukkaavia ilmauksia ei edes itse aina tunnisteta (Jauhola & Kortelainen 2018, 49). Asian kohentamiseksi on sekä koulutettava henkilöstöä aiheesta että tehtävä muutoin jatkuvaa, oppilaitoksen ilmapiiriä parantavaa ja ylläpitävää työtä.

Esimerkiksi opiskelijapalautteiden keräämisen ja opintojen seuraamisen käytäntöjen kehittäminen on tärkeää, sillä tulostenkin mukaan ainokaiset eivät aina pysty tuomaan suoraan ja reaaliaikaisesti esiin

kaikkia, erityisesti opettajiinsa liittyviä tilanteita. Näiden osalta onkin oltava tarkkana, miten ainokaisasema vaikuttaa muun muassa tunnistetuksi tulemiseen ja siten myöhemmin tulevissa kohtaamisissa. Myös edellä mainitut Jauhola ja Kortelainen (2018, 48) ovat tehneen havainnon, että vähemmistöön jäävien opiskelijoiden kuten esimerkiksi ainokaisten kokemusten kuuleminen on useimmiten puutteellista. Täten tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnittelussa ja sen seurannassa tulisikin huomioida omana kohtanaan eri alojen ainokaisten hyvinvointi (emt., 62).

Lopulta työssä toimivien opettajien ohella ei sovi unohtaa opettajaksi opiskelevia. Huolimatta siitä, miten nykyiset opettajaopiskelijat voivat olla verrattain avoimia oppimaan sukupuoleen liittyvistä teemoista, tarvitsevat myös he ajantasaista tietoa tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta tukevista käytän-teistä sekä turvallisia tilaisuuksia käsitellä, arvioida ja tarvittaessa muuttaa omia, sosiaalisesti ja kulttuurisesti omaksuttuja käsityksiä sukupuolesta ynnä muista yksilöllisistä ominaisuuksista. Täten opettajankoulutus näyttäytyykin oivallisena paikkana ennaltaehkäistä sukupuolineutraalin, toisin sanoen sukupuolisokean asennoitumisen leviämistä pidemmälle.

7 POHDINTA

Tutkielman päätteeksi tarkastelen sen teon kriittisimpiä vaihteita sekä arvioin kokonaisuuden onnistuneisuutta. Kommentoin ensimmäisenä tutkielman eettisyyttä ja luotettavuutta, joista huolehtiminen läpi tutkimusprosessin on avainasemassa todenmukaisten tulosten saavuttamisen kannalta. Toiseksi pohdin tulosten merkittävyyttä nimenomaan ohjauksen alalla sekä esitän muutamia harkinnan arvoisia, jatkotutkimuksellisia mahdollisuuksia.

7.1 Tutkielman eettisyys ja luotettavuus

Tutkielmaa aloittaessani sitouduin noudattamaan hyvää tieteellistä käytäntöä, johon Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (2012, 6-7) ohjeiden mukaan kuuluvat muun muassa rehellisyys ja toisten tutkijoiden saavutuksiin asianmukaisesti viittaaminen. Lisäksi kuten olen jo toteutuksen osalta todennut, koin tarpeelliseksi kiinnittää erityistä huomiota haastateltavieni anonymiteetin suojaamiseen. Täten kunkin ainokaisen tarkan iän, aiemmat sekä nykyiset opiskelu-, työ- ja asuinpaikkakunnat olen jo litteroidessa häivyttänyt mahdollisimman tunnistamattomaksi, enkä yksilöinyt käyttämiäni aineistolainauksia haastateltavakohtaisin numeroin. Luottamuksellisen ilmapiirin ja menettelyn ilmaiseminen myös ainokaisille itselleen on ollut sikäli oleellista, että he kokisivat järjestämäni haastattelutilanteen otollisena paikkana puhua avoimesti ja totuudenmukaisesti elämästään kuin myös vastaan tulleista haasteista, sen aiheuttamatta jälkikäteen kielteisiä seuraamuksia (vrt. alaluku 5.2.3, nM

sivulla 43). Ylipäätään sekä aineistonkeruussa, säilytyksessä että tulosten raportoinnissa olen tähdännyt mahdollisimman tarkkaan ja huolelliseen työhön.

Haastateltujen ainokaisten ollessa kaikki täysi-ikäisiä sekä tutkimukseen vapaaehtoisesti osallistuneita korkeakouluopiskelijoita, oli kunkin suullinen suostumus varsin riittävä. Harkitun suostumuksensa antamista varten informoin heitä monikanavaisesti tutkimukseni tarkoituksesta sekä opinnäytetyönä että SetSTOP-hankkeen osana, niin haastattelupyynnön ja saateviestin, hankkeesta kertovan esitteen avulla kuin myös suullisesti haastattelua sopiessa ja toteutettaessa. Haastateltavilla on niin ikään ollut tiedossaan sekä minun että yliopiston yhteyshenkilön yhteystiedot. Heille on luonnollisesti kerrottu, että yhteyttä on suositeltavaa ottaa mikäli tutkimukseen liittyen herää lisäkysymyksiä tai jos esimerkiksi jossain haastattelussa kerrotussa / toimittamissani litteraatioissa ilmenee huomautettavaa. Kuitenkaan lopputuloksen kannalta merkittäviä haasteita ei esimerkiksi haastatteluiden nauhoittamisessa tai litteroimisessa ilmennyt.

Aiemmin todetusti kerronnalliset yksilöhaastattelut ovat suhteellisen vaativa, mutta antoisa tapa kerätä aineistoa. Entuudestaan vieraamman haastattelutyypin omaksuminen ja sen onnistunut toteuttaminen vaativatkin kokemukseni mukaan riittävää harjaantumista. Sen sijaan sisällönanalyysin suorittaminen oli itselle selvästi tutumpaa, ja jota helpotti sen vaiheittainen eteneminen sekä selkeät ohje-
nuorat. Lopulta varmuuttani käyttämieni menetelmien soveltuvuuteen ja oikeaoppiseen käyttöön lisäävät havaintoni siitä, miten niillä on pystytty vastaamaan asetettuihin tutkimuskysymyksiin (ks. seuraava alaluku 7.2) sekä miten tietyt tulososiot ovat linjassa muiden aihetta tutkineiden tulosten kanssa. Haluan silti korostaa tutustuneeni muiden löydöksiin tarkemmin vasta omien tulosteni muodostuttua (pois lukien tietyt ennalta tietämäni vanhemmat teokset kuten esimerkiksi Juutilainen 2003a).

7.2 Tulosten merkittävyys ja jatkotutkimuksellisia ideoita

Kerraten tutkielmani pääasiallinen tehtävä on ollut sukupuolelle epätyypillisen kouluttautumisen tarkasteleminen niin koulutukseen hakeutumisen kuin myös opintoihin ja työelämään osallistumisen näkökulmista. Niin ikään olen tavoitellut taustailmiön eli työelämän sukupuoliperusteisen eriyty-
misen perusmekanismien ymmärtämistä sekä sukupuolittuneille aloille suuntautumisten ja niille

kiinnittymisten tuen keinojen löytämistä. Näiltä osin olenkin vakuuttunut siitä, että alkuperäisiin tutkimuskysymyksiin olen onnistunut tutkielmassani riittävästi vastaamaan.

Tutkielmaani tarkemmin tutustuvien on kuitenkin syytä ottaa huomioon se, miten tulososioissa esittelemani seikat eivät kosketa automaattisesti jokaisen ainokaisen koulutus- ja työuraa, vaan niiden toteutuminen on pitkälti riippuvaista ympäröivistä olosuhteista. Haluan myös painottaa, etteivät esimerkiksi alan sukupuolittuneisuuteen ja ainokaisasemaan liittyvät mahdolliset haitat ole välttämättä päivittäin ainokaisten arjessa läsnä tai mielessä, vaan useimmiten he ovat tyytyväisiä tekemiinsä päätöksiin. Tutkielmani tarkoitus ei olekaan antaa ainokaisuudesta sen negatiivisempaa kuvaa, mitä se todellisuudessa oikein on. Ainokaisten kannalta positiivisena näyttäytyy nykyisin erityisesti se, miten alojen ja asemien eriytyneisyys tunnistetaan yhä paremmin, ja minkä vuoksi nimenomaan ainokaisille osoitettuja mukanaolon paikkoja on lisätty huomattavissa määrin. Mahdollisuuksien tasaisemman tarjoamisen osalta on kuitenkin syytä pyrkiä varmistamaan, etteivät ne tilaisuuksina muutu niin sanotuiksi julkisiksi tulikokeiksi, joissa yhden ainokaisen saavuttama menestys määrittelee suhtautumista seuraaviin tulokkaisiin.

Edellä todettu luo kuitenkin toivoa myös siitä, että mainittuihin haasteisiin on aktiivisella ja tiedostavalla työllä mahdollista tarttua ja vaikuttaa. Ensiarvoisen tärkeää onkin laajentaa ohjaus- ja opetus-työtä tekevien ymmärrystä yksilöllisen ja yhteisöllisen välisyydestä koulutus- ja työuraan liittyvissä suunnanotoissa. Esimerkiksi nuorista puhuttaessa perheiden, muiden lähipiirien ja ympäristön tarjoamien mahdollisuuksien merkitystä koulutusvalinnoissa ei tule eikä voida sivuuttaa, mikä myös puoltaa yksilön toimijuuden mieltämistä relationaalisena. Sen sijaan, että merkittävien toisten osallistuminen nuorten suunnitelmien hahmotteluun pyrittäisiin täysin estämään ja kiistämään, tarvitaan ohjaavan tahon puolelta tahtoa ja resursseja luoda näitä tärkeitä, yhteisiä tilaisuuksia tutkia valintamaisemia, tunnistaa lähtökohtaisia eroja sekä osaltaan avartaa orastavia suunnitelmia. Toisin sanoen mikäli nuorille merkittävimmät toiset pidetään ohjausprosessista liian etäällä, jäävät herkemmin huomioidatta ja käsittelemättä valinnan taustatekijät. Ohjausnäkökulmaa edelleen laajentaen on nuorten ympärille kerääntyvien kannustajien ohella käsiteltävä myös esimerkiksi median ja markkinoinnin seurauksia eri alojen koettuun vetovoimaisuuteen sekä siihen, millaiseksi eri yksilöiden käsitys omasta koulutettavuudestaan voi tiettyyn suuntaan muotoutua.

Puolestaan varsinaista ainokaisuutta edeltävä, varhainen toisin tekeminen näyttäyty mielestäni yhtenä ennalta-arvaamattomista, mutta sitäkin merkittävimmistä tutkielman sisällöistä. Se lisää olenaisesti myös ensimmäisen tulososion painoarvoa, kommentoiden muun muassa tarvetta löysätä harrastusten ynnä muiden ajanviettopojen sukupuolisidonnaisuuksia sekä mahdollisia hyötyjä, jotka saataisiin runsaammin kannustamalla yksilöitä kohti erilaisia kokeiluja ja ryhmiin liittymisiä sekä lisäämällä esimerkiksi ohjauksessa toisenlaisten esimerkkien näkyvyyttä. Tavoittelun arvoisessa, tuetussa toisin tekemisessä yksittäisellä lapsella/nuorella on ympärillään tämän omana itsenään hyväksyviä aikuisia, mikä osaltaan suojaa joidenkin vertaisten harjoittamalta epäasialliselta kommentoinnilta. Tutkimukseni mukaan myös itseen sopimattomiksi katsotuista sukupuolistereotyyppioista irrottautuminen voi merkittäväällä tavalla auttaa yksilöä löytämään perinteisen sukupuolijaon ylittäviä ammatillisia kiinnostuksia sekä luottamaan itseensä niitä tavoiteltaessa. Näin ollen esimerkiksi oman sukupuoli-identiteetin tutkiskelu ja tuntemus, sen moninaisuuden kuin myös muiden ihmisten moninaisuuden ymmärtäminen voivat tarjota tarpeellista liikkumavaraa harkita ja suorittaa sukupuolen kannalta epätyypillisiä, itselle mielekkäitä valintoja. Onkin tarpeen loiventaa ajattelua sukupuolen kaksijakoisuudesta ja tehdä tilaa yksilöiden itsemäärittelylle koskien tapoja olla omanlaisensa poika, tyttö tai jotain muuta. Havaitusti liikkuvuutta lisää myös asteittain rakennettu yhteys muihinkin kuin oman sukupuolen edustajiin, mikä voi edesauttaa molemminpuolista, luontevaa vuorovaikutusta ja yhteistyötä sekä parantaa valmiuksia toimia osana sukupuolijakaumaltaan epätasaista joukkoa. Tähän liittyen on ollut kiinnostavaa havaita, miten ainakin osa haastatteleistani ainokaisista on kehittänyt itselleen tiettyjä taktiikoita, joita he käyttävät edukseen sekä liittyessään tällaisiin ryhmiin että toimissaan valitsemillaan aloilla.

Ymmärryksiä edellä mainittu vaatii lasten ja nuorten parissa työskenteleviltä aikuisilta halua tuoda myös itselleen näkyvämmäksi sukupuoleen liitettyjä käsityksiä. Sukupuolineutraaliuden tavoittelun sijaan näiden henkilöiden pitäisikin harjaannuttaa herkkyyttä havaita ympäröiviä sukupuolittavia käytäntöjä ja rakenteita (ml. kaksijakoisuus, hetero- ja cisnormatiivisuus) sekä tunnistaa kohtaamisissa se mahdollisuus, että oppilailla/opiskelijoilla on useimmiten pitkän ajan sekä osin kasvatuksen ja ohjauksen tuloksena syntyneitä, sukupuolittuneita ja tilanteissa eri tavoilla vaikuttavia toimintaperusteita. Kuvaavasti mikäli neutraalia suhtautumista ja lähtökohtaisten erojen merkityksettömyyttä ihannoiden oma katse pidetään liiaksi loitolla esimerkiksi sukupuolesta, uhkaa se helposti kutistua olemattomiin tehden ainokaisten tai vastaavien opiskelijaryhmien tukemisesta käytännössä mahdollonta. Niin kutsutun sukupuolisokeuden haitoista kertoo se, miten ”riittävän tasa-arvon” saavuttamisen nimissä voivat ainokaisten tietynlaiset kokemukset opinnoista ja työelämästä jäädä kuulematta

tai tulla vaietuiksi kokonaan. Tutkielmani pohjalta sanoisin kuitenkin käyneen harvinaisen selväksi, miten sukupuolirikokset herättävät ilmeisen paljon sekä tunteita että keskustelua ainokaisia kohtaavissa toisissa. Lieneekin mahdollista, että käsittelemäni uteliaat ääneen ihmetteltyt kuin myös kyseenalaisemmat vitsit ovat yhdenlaisia keinoja purkaa omia, sivuutettuja tai epäselviksi jääneitä ajatuksia sukupuolesta.

Alkuperäistä tarkoitustaan vastaten tutkielma antaa uskoakseni ideoita siitä, miten ainokaisuutta pitäisi tutkia ja tukea omaehtoisen toimijuuden sekä aidon osallisuuden täyttymisen näkökulmista. Esimerkiksi ainokaisen ja ohjaus- tai opetusalan toimijan välisessä kohtaamisessa on hyvä käydä avointa keskustelua siitä, mihin suuntaan kulkeutuva urapolku olisi ainokaiselle itselleen mieleinen, ja millä tavoin sitä lähdettäisiin yhteistyössä rakentamaan sen sijaan, että osoitettaisiin vain entuudestaan tuttuja, ”turvallisia” vaihtoehtoja. Tutkielmani osoittaa selviksi kehityskohteiksi myös sen, että ohjaajat ja opettajat havainnoisivat aktiivisemmin sekä työympäristöään, omaa sekä muiden toimintaa vuorovaikutustilanteissa, yhteisössä ilmeneviä valtasuhteita ynnä muita ryhmädynaamisia vaikuttimia. Konkreettisimpia esimerkkejä näistä ovat sukupuolittuneen alan opiskelijoiden ryhmäytyminen, ainokaisten keskinäiset suhteet sekä verkostot, yleinen kielenkäyttö ja huomion jakautuminen eri opiskelijoiden välillä muun muassa luokkamuotoisessa ohjauksessa ja opetuksessa.

Tutkielman päättävästi nostan esiin muutamia havaitsemiani jatkotutkimuksellisia vaihtoehtoja. Mielestäni tutkimusta olisi mahdollista jatkaa niin ainokaisten näkökulmasta kuin myös laajentaa sitä koskemaan opiskelu- ja työyhteisöjen sekä esimerkiksi opettajien ja esimiesten toimintaa suhteessa ainokaisiin. Valitun rajauksen mukaan on hyvä harkita käytettäviä aineistonkeruutapoja mahdollisine hyötyineen sillä on varmasti merkityksensä sillä, päätetäänkö tutkittavia henkilöitä haastatella yksittäin tai ryhmittäin, hyödynnetäänkö haastatteluiden ohella tai sijasta opiskelu- tai työarjen havainnointia ja miten pitkällä aikavälillä aineistoa tulisi kerätä lisätäkseen tutkimuksen luotettavuutta. Aiheiden osalta taas erityisen kiinnostaviksi osoittautuvat muun muassa ohjaajien ja opettajien itsearviot sukupuolitietoisesta osaamisestaan ja sen ilmenemisestä käytännön työssä (kuten esimerkiksi Westman 2015) sekä jo useaan otteeseen mainittu, varhaisen toisin tekemisen ja toiseen sukupuoleen tutustumisen ja tottumisen osuus epätyypillisessä kouluttautumisessa, joita koskien on tässä tutkielmassa saatu niin sanonut suuntaviivat hahmoteltua.

LÄHTEET

- Aaltonen, S. & Lappalainen, S. 2013. Samalla viivalla? Koulutuspolulta poikenneiden nuorten resurssit ja toisen asteen koulutus. Teoksessa K. Brunila, K. Hakala, E. Lahelma & A. Teittinen (toim.) Ammatillinen koulutus ja yhteiskunnalliset eronteot. Helsinki: Gaudeamus, 110-127.
- Aapola, S. & Ketokivi, K. 2013. Johdanto. Aikuistumisen ehdot 2000-luvun yhteiskunnassa. Teoksessa S. Aapola & K. Ketokivi (toim.) Polkuja ja poikkeamia – Aikuisuutta etsimässä. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 56. Helsinki: Uni-grafia, 7-32.
- Aapola-Kari, S. & Tolonen, T. 2019. Nuoret toisen asteen koulutusvalintoja tekemässä. Teoksessa J. Lahtinen (toim.) ”Mikä ois mun juttu” – nuorten koulutusvalinnat sosialisatiomaisemien kehyksissä: Purkutalkoot-hankkeen loppuraportti. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2019:68. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia, 69-87. Saatavilla <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-805-2>
- Aarnipuu, T. 2008. Trans. Sukupuolen muunnelmia. Helsinki: Like Kustannus Oy.
- Alanko, J. & Orjasniemi, T. 2018. Kun kukkahattutäti onkin setä – miesainokainen sosiaalityössä. Janus vol. 26 (2), 140-155.
- Armila, P. & Käyhkö, M. 2018. Koulutusyhteiskunnan reunamerkitöjä – Syrjäseuduilla asuvat nuoret ja toisen asteen koulutukseen hakeutuminen. Teoksessa H. Silvennoinen, M. Kalalahti & J. Varjo (toim.) Koulutuksen lupaukset ja koulutususko. Kasvatustieteellisen vuosikirja 2. Suomen kasvatustieteellinen seura. Kasvatusalan tutkimuksia 79. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino, 129-161.
- Brescoll, V. L., Dawson, E. & Uhlmann, E. L. 2010. Hard Won and Easily Lost: The Fragile Status of Leaders in Gender-Stereotype-Incongruent Occupations. *Psychological Science*, vol. 21 (11), 1640-1642.
- Gordon, T. 2005. Toimijuuden käsitteen dilemmoja. Teoksessa A. Meurman-Solin & I. Pyysiäinen

- (toim.) Ihmistieteet tänään. Helsinki: Gaudeamus, 114-130.
- Euroopan komissio 2017. 2017 Report on equality between women and men in the EU. Saatavilla https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/2017_report_equality_women_men_in_the_eu_en.pdf
- Heppner, M. 2013. Women, Men and Work: The Long Road to Gender Equity. Teoksessa S. Brown & R. Lent (toim.) Career Development and Counseling: Putting Theory and Research to Work. Hoboken, N.J.: Wiley cop., 187-214.
- Hoikkala, T. 2019. Mikä työntää pois, mikä vetää puoleensa? Epätyypillisiä valintoja tehneet nuoret ammatillisessa koulutuksessa. Teoksessa J. Lahtinen (toim.) ”Mikä ois mun juttu” – nuorten koulutusvalinnat socialisaatiomaisemien kehyksissä: Purkutalkoot-hankkeen loppuraportti. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2019:68. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia, 69-87. Saatavilla <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-805-2>
- Hynninen, P. & Juutilainen, P-K. 2006. Seitsemän asiaa ohjauksen suunnittelusta ja tasa-arvosta. Sukupuolisensitiivinen ohjaus tasa-arvon edistäjänä koulutuksessa -hanke 2002-2006. Joensuun yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunnan monisteita 43. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hyvärinen, M. 2017. Kertomushaastattelu. Teoksessa M. Hyvärinen, P. Nikander & J. Ruusuvuori (toim.) Tutkimushaastattelun käsikirja. Tampere: Vastapaino, 174-192.
- Jauhola, L. & Kortelainen, J. 2018. Osallisena opinnoissa. Tutkimus oppijoiden osallisuuden vahvistamisesta ammatillisessa koulutuksessa. Opetushallitus. Raportit ja selvitykset 2018:7. Saatavilla <https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/osallisena-opinnoissa.pdf>
- Jauhola, L. & J. Vehviläinen 2015. Syrjintä koulutuksessa. Erityistarkastelussa kokemukset yhdenvertaisuuden toteutumisesta opintojen ohjauksessa eri vähemmistöryhmiin kuuluvien nuorten osalta. Oikeusministeriön julkaisu 21/2015. Saatavilla http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/76615/omso_21_2015_lr_220_s.pdf
- Julkunen. R. 2010. Sukupuolen järjestykset ja tasa-arvon paradoksit. Tampere: Vastapaino.
- Juutilainen, P-K. 2003a. Elämään vai sukupuoleen ohjausta. Tutkimus opinto-ohjauskeskustelun rakentumisesta prosessina. Väitöskirja, Joensuun yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunta / Kasvatustieteen laitos. Saatavilla https://epublications.uef.fi/pub/urn_isbn_952-458-330-5/urn_isbn_952-458-330-5.pdf
- Juutilainen, P-K. 2003b. Sukupuoli ohjauksessa. Teoksessa M. Vanhalakka-Ruoho (toim.) Näkymätöntä näkyväksi. Elämänkulku, työura ja sukupuolitietoinen ohjaus -projektin ydinteemoja. Joensuu: Joensuun yliopistopaino, 86-101.
- Juutilainen, P-K. 2018. Sukupuoli ohjauksessa -esitysmateriaali. Ohjataan yhdessä - Sukupuoli

opetuksessa ja ohjauksessa -seminaari Oulussa 4.5.2018. Saatavilla <http://www.elykeskus.fi/documents/10191/31619701/Juutilainen.pdf/4468dd80-a226-4173-b41a-48ff954bbc21>

- Kananen, J. 2014. Laadullinen tutkimus opinnäytetyönä. Miten kirjoitan kvalitatiivisen opinnäytetyön vaihe vaiheelta. Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja 176. Jyväskylän ammattikorkeakoulu.
- Kanter, R. M. 1993. Men and Women of the Corporation. New York: Basic Books, 2nd ed.
- Kidd, J. M. 2006. Understanding Career Counselling. Theory research and practice. London: Thousand Oaks, CA: SAGE.
- Kuusi, H., Jakku-Sihvonen, R. & Koramo, M. 2009. Koulutus ja sukupuolten tasa-arvo. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2009:52. Helsinki: Yliopistopaino. Saatavilla https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/71646/selv09_52_koulutus_ja_sukupuolten_tasa_arvo_verkko.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Käyhkö, M. 2014. Kelpaanko? Riitänkö? Kuulunko? Työläistäustaiset naiset, yliopisto-opiskelu ja luokan kokemukset. Sosiologia 51 (2014): 1, 4-20.
- Lahtinen, J. 2019. (toim.) ”Mikä ois mun juttu” – nuorten koulutusvalinnat sosialisatiomaisemien kehyksissä: Purkutalkoot-hankkeen loppuraportti. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2019:68. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia. Saatavilla <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-805-2>
- Lahtinen, J., Hoikkala, T. & Aapola-Kari, S. 2019. Lopuksi. Teoksessa J. Lahtinen (toim.) ”Mikä ois mun juttu” – nuorten koulutusvalinnat sosialisatiomaisemien kehyksissä: Purkutalkoot-hankkeen loppuraportti. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2019:68. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia, 141-153. Saatavilla <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-805-2>
- Lahtinen, J. & Vieno, A. 2019. Sukupuolen mukaiseen segregaatioon vaikuttamisen keinot. Teoksessa J. Lahtinen (toim.) ”Mikä ois mun juttu” – nuorten koulutusvalinnat sosialisatiomaisemien kehyksissä: Purkutalkoot-hankkeen loppuraportti. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2019:68. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia, 31-38. Saatavilla <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-805-2>
- Lappalainen, S., Mietola, R. & Lahelma, E. 2010. Hakemisen pakkoa, tiedonmuruja ja itseymmärrystä: nuorten koulutusvalinnat ja oppilaanohjaus. Nuorisotutkimus 1/2010, 39-55.
- Lehtonen, J. 2003. Seksuaalisuus ja sukupuoli koulussa. Näkökulmana heteronormatiivisuus ja ei-heteroseksuaalisten nuorten kertomukset. Väitöskirja, Helsingin yliopisto. Valtiotieteellinen tiedekunta, sosiologian laitos. Saatavilla <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/23431/seksuaal.pdf?sequence=2>
- Lehtonen, J. 2018. Ei-heteroseksuaalisten poikien ja transnuorten kokemukset ja valinnat koulutuksessa. Teoksessa A. Kivijärvi, T. Huuki & H. Lunabba (toim.) Poikatutkimus.

- Tampere: Vastapaino, 121-145.
- Nummenmaa, A. R. 1992. Toisen sukupuolen ammatti nuoren koulutusvalintana. Helsinki: Työministeriö.
- Nurmi, J-E. 2014. Nuoruus. Teoksessa J-E. Nurmi, T. Ahonen, H. Lyytinen, P. Lyytinen, L. Pulkkinen & I. Ruoppila (toim.) Ihmisen psykologinen kehitys. Jyväskylä: PS-Kustannus, 142-177.
- Ojala, H., Palmu T. & Saarinen J. 2009. Paikalla pysyvää ja liikkeessä olevaa. Feministisiä avauksia toimijuuteen ja sukupuoleen. Teoksessa H. Ojala, T. Palmu & J. Saarinen (toim.) Sukupuoli ja toimijuus koulutuksessa. Tampere: Vastapaino, 13-38.
- Ruusuvuori, J. 2010. Litteroijan muistilista. Teoksessa J. Ruusuvuori, P. Nikander & M. Hyvärinen (toim.) Haastattelun analyysi. Tampere: Vastapaino, 424-431.
- Siivonen, P. 2016. Sosiaalisten erojen rakentuminen koulutuksessa ja työelämässä. Kasvatus: Suomen kasvatustieteellinen aikakauskirja 47 (2016): 4, 382-386.
- Sugarman, L. 2004. Counselling and the life course. Lontoo: SAGE.
- Sunnari, V., Heikkinen, M., Rautio A., Väyrynen, M. & Nuutinen M. 2005. Seksuaalinen häirintä ja ahdistelu osana segregaatoin ylläpitoa yliopistossa – kymmenen vuoden aikana kerättyjen aineistojen vertailuun perustuva tarkastelu. Teoksessa L. Teräs (toim.) Koulutus, sukupuolisosialisaatio ja teknologia – näkökulmia segregaatioon. WomenIT – Women in Industry and Technology koulutus-, kehittämis- ja tutkimusprojekti 2001-2005. Oulun yliopisto, Kajaanin yliopistokeskus. Saatavilla http://www.kajaaninyliopistokeskus.oulu.fi/proj/womenit/Koulutus_sukupuolisosialisaatio_ja_teknologia.pdf
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL) 2018. Sukupuolten tasa-arvo. Sukupuoli. Sanasto. <https://thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo/sukupuoli/sanasto> [päivitetty 4.4.2018]
- Teräsaho, M. & Keski-Petäjä, M. 2017. Nuorten toiveammatit sukupuolen mukaan eriytyneitä. Teoksessa S. Myllyniemi (toim.) Katse tulevaisuudessa. Nuorisobarometri 2016. Opetus- ja kulttuuriministeriö, Valtion nuorisoneuvosto, Nuorisotutkimusverkosto. 203-219. Saatavilla https://tietoanuorista.fi/wp-content/uploads/2017/03/Nuorisobarometri_2016_WEB.pdf
- Tilastokeskus 2013. Työssäkäynti 2013. https://www.stat.fi/til/tyokay/2013/04/tyokay_2013_04_2015-10-23_fi.pdf
- Tilastokeskus 2016. Naiset ja miehet Suomessa 2016. 4., korjattu painos. Helsinki: Grano Oy. Saatavilla http://www.stat.fi/tup/julkaisut/tiedostot/julkaisuluettelo/yyti_namisu_201600_2016_16132_net_p4.pdf
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2018. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2012. Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen

käsitleminen Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje 2012. Saatavilla https://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/HTK_ohje_2012.pdf

Vanhalakka-Ruoho, M. 2014. Toimijuus elämänkulussa – Ohjaustyön perusta? Aikuiskasvatus 34 (2014): 3, 192-201.

Vanhalakka-Ruoho, M. 2016. Nuori ja perhe koulutussiirtymässä. Teoksessa M. Tuononen & M.

Vanhalakka-Ruoho (toim.) Ammatilliseen vai lukioon: Nuoren suunnanottoja perheen kehystämänä. Publications of the University of Eastern Finland. Reports and Studies in Education, Humanities and Theology. No 14. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto, 1-8. Saatavilla http://epublications.uef.fi/pub/urn_isbn_978-952-61-2081-2/urn_isbn_978-952-61-2081-2.pdf

Vehviläinen, J. 2014. Ammatillisen koulutuksen läpäisyn tehostamisohjelma. Seurantatutkimuksen raportti 2013. Opetushallitus. Saatavilla http://www.lapaisy.fi/wp-content/uploads/2015/03/Ammatillisen_koulutuksen_lapaisyn_tehostamisohjelma.pdf

Vehviläinen, S. 2014. Ohjaustyön opas. Yhteistyössä kohti toimijuutta. Helsinki: Gaudeamus.

Westman, A. L. 2015. Ammatillinen korkeakouluopettajuus ja sukupuoli-tietoisuus. Tarinoita sukupuolesta, toimijuudesta ja pedagogisista käytännöistä. Karelia-ammattikorkeakoulun julkaisuja A: Tutkimuksia, 2. Saatavilla <https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/97342/A2.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

LIITTEET

Liite 1. Haastattelupyyntö

HAASTATTELUPYYNTÖ

Edustatko harvinaisempaa sukupuolta alasi opinnoissa?

Oletko esimerkiksi sosiaali- ja terveysalaa opiskeleva mies tai esimerkiksi insinööriksi tähtäävä nainen?

Hieno! Haluaisin haastatella juuri Sinua!

Teen ohjauksen pro gradu -tutkielmaani liittyen yksilöiden kokemuksiin mies- tai naisvaltaisella alalla opiskelusta. Tavoitteeni on kuulla nuorten aikuisten ajatuksia koskien tehtyä koulutusvalintaa, nykyisiä opintoja ja tulevaisuuden odotuksia.

Mikäli haluaisit kertoa tarinasi, ota yhteyttä minuun niin sovitaan tarkempi aika ja palkka haastattelulle. Tavoitat minut parhaiten sähköpostitse. Voit myös kysyä lisää tutkimuksesta ennen päätöstäsi. Haastattelut ovat luottamuksellisia, ja saatuja aineistoja säilytetään sekä hyödynnetään hyvää tutkimuseettistä tapaa noudattaen.

Pro gradu on osa SetStop-hanketta, jossa kehitetään sukupuolen ja muut erot huomioivaa ohjausta sekä opinto-ohjaajien koulutusta. Haastateltavan suostumuksella anonymisoitu tutkimusaineisto luovutetaan hankkeen tutkijan Anne-Mari Souton käyttöön (tämä ei ole edellytys tutkimukseen osallistumiselle).

Lisätietoa hankkeesta löydät nettisivulta <https://setstop.wordpress.com/> ja hankkeesta vastaavalta yliopistonlehtorilta Anne-Mari Soutolta (anne-mari.souto@uef.fi).

Suuret kiitokset Sinulle jo etukäteen!

Elisa Ahonen
Itä-Suomen yliopisto, ohjauksen koulutus
elha@uef.fi
0504354554

Liite 2. Pelkistetty haastattelurunko. Huom. eteneminen haastattelussa tapahtuu kukin teema kerrallaan, varsinaisista johdantokysymyksistä tarkentaviin.

Haastattelun pohjustukseksi: <i>Millaisia ajatuksia Sinulla on näistä aiheista? Ts. kun näit haastattelupyynnön, mikä sai Sinut ottamaan yhteyttä?</i>	
Varsinaiset johdantokysymykset	Tarkentavat kysymykset (esittäminen harkitusti riippuen siitä, miten laajoja avauspuheenvuorot ovat)
TEEMA 1: KOULUTUKSEEN HAKEUTUMINEN <i>Kertoisitko itsestäsi ja polustasi tähän koulutukseen? (Mitkä ovat itsellesi merkittäviä tapahtumia tai henkilöitä sen varrelta, joista minun olisi hyvä tietää?)</i>	Taustatietoina mm. käsitys itsestä, koetut lähtökohdat kuten lapsuudenperhe, kasvuympäristö ja harrastukset. Tämänhetkinen elämäntilanne. Muut koulutusvaihtoehdot, muut syyt hakeutua, toisten kanssa pohtiminen, oma suhtautuminen valintatilanteisiin ja toisten mielipiteisiin. Saatu opinto-ohjaus ym. tietolähteet. Tyytyväisyys omiin valintoihin (odotukset vs. todellisuus)
	Elämänviiva-tehtävä sen vaikuttaessa tarpeelliselta ja mikäli aika riittää
TEEMA 2: AINOKAISENA OPINNOISSA (ML. TYÖHARJOITTELUT) <i>Miltä koulutuksessa aloittaminen Sinusta tuntui, ja miten opintosi ovat sittemmin sujuneet?</i> <i>Millaisia ovat kokemuksesi mies-/naisvaltaisella alalla opiskelusta? Millaista on edustaa ns. harvinaisempaa sukupuolta? (Ts. uskotko sukupuolestasi olleen jotain erityistä hyötyä tai haittaa?)</i>	Opintojen merkityksellisyys/mielekkyyys, mahdolliset haasteet ja niistä selviytyminen, voimavarat Tilanteet, joissa sukupuoli ”esillä” Mahdolliset parannusehdotukset
TEEMA 3: AINOKAISENA TYÖELÄMÄSSÄ (NÄKEMYKSET JA KOKEMUKSET) <i>Millaisena näet lähitulevaisuutesi? Millaisia suunnitelmia tai haaveita Sinulla on?</i>	Työuraan ja muuhun elämään liittyvät tavoitteet, mitä ne vaativat
Haastattelun päätösvaiheessa: <i>Tuleeko mieleesi vielä jotain erityistä, mitä en ymmärtänyt kysyä?</i> <i>Oliko jokin kysymys erityisen hämmentävä tai yllättävä? Miltä haastatteluun osallistuminen ylipäättään tuntui?</i> <i>Haluaisitko lisätä, täydentää tai korjata jotain sano- maasi?</i>	
